

JANSKERK UTRECHT

VOORLOPIGE WAARDESTELLING EN TRANSFORMATIERUIMTE

BUREAU VOOR GEBOUWHISTORISCH ONDERZOEK

JANSKERK UTRECHT

VOORLOPIGE WAARDESTELLING EN TRANSFORMATIERUIMTE

Adres: Janskerkhof 26 en 27-28 3512 BN Utrecht 3512
Kadastrale aanduiding: Utrecht (UTT00), Sectie A, perceelnrs. 3657 en 3659
Rijksmonument nrs.: 36169, 36171 en 36172

Maart 2024

De Fabryck - Bureau voor Gebouwhistorisch Onderzoek V.O.F. - Office for Building History
Bekkerstraat 133 3572 SG Utrecht t +31 (0)306376184 www.defabryck.nl de.fabryck@xs4all.nl

Afbeelding omslag: Janskerk vanuit het zuidoosten, met rechts Janskerkhof 27-28, januari 2024 (*De Fabryck*).

© Aan de informatie in dit rapport kunnen geen rechten worden ontleend.

Dit rapport is uitsluitend bedoeld voor intern gebruik. Onder geen beding mag het geheel of gedeeltelijk worden verstrekt aan derden, of op internet, sociale media of anderszortige media worden gezet, zonder de uitdrukkelijke toestemming van zowel de opdrachtgever (zie hiervoor de inleiding) als *De Fabryck* - Bureau voor Gebouwhistorisch Onderzoek.

VOORWOORD

Dit cultuur- en bouwhistorisch onderzoek naar de Janskerk is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Utrecht, afdeling Erfgoed, in verband met een voorgenomen herinrichting van het gebouw. Concreet zijn er vragen voor afscheiding van verschillende delen van de kerk, evenals verduurzaming van het casco. De gemeentelijke begeleiding en werkwijze bij wijzigingen is vastgelegd in de *Utrechtse visie religieus erfgoed*, die op 21 september 2017 door de gemeenteraad van Utrecht is vastgesteld.

Het onderhavige rapport bevat de voorlopige cultuur- en bouwhistorische waardestelling met de op grond daarvan vastgestelde kernwaarden en transformatieruimte.

De transformatieruimte geeft een aantal mogelijkheden voor het afscheiden van verschillende delen van de kerk voor andersoortig gebruik, gebaseerd op de waardestelling en de daaruit gedestilleerde kernwaarden. Aan de totstandkoming van de kernwaarden en transformatieruimte heeft de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht bijgedragen.

De gemeenteraad heeft met de *Utrechtse visie religieus erfgoed (2017)* aangegeven dat cultuurhistorische waarden leidend zijn in een proces van herbestemming of transformatie. Het rapport met waardestelling dient daarom als toetsingskader bij de beoordeling van plannen door de afdeling Erfgoed en de commissie Welstand en Monumenten.

Maar het rapport is niet het enige toetsingskader van de gemeente. Steeds moet ook rekening worden gehouden met ander gemeentelijk ruimtelijk beleid. Verder is van belang dat het hoofdstuk 'Kernwaarden en transformatieruimte' is opgesteld vanuit een cultuurhistorisch oogpunt vóórdat er een concreet voorstel voor wijziging aan de orde is. Er heeft dus ook nog geen afweging tussen de (toekomstige) gebruikaspecten, gewenste aanpassingen en cultuurhistorische aspecten plaatsgevonden. Dat is dan ook de uitdaging voor eigenaar en ontwerpers, maar tevens voor de burgerlijke gemeente: het zoeken naar een goede balans in het verdere proces.

Gemeente Utrecht, afdeling Erfgoed

Gemeente Utrecht

INHOUD

VOORWOORD

p. 2

INLEIDING

p. 5

FASERINGS- EN WAARDESTELLINGSPLATTEGRONDEN

p. 7

PLATTEGROND LOCATIEWAARDE GRAFZERKEN,
GRAFTOMBES EN ALTAARSTENEN

p. 13

TOELICHTING OP DE WAARDESTELLING

p. 14

PLATTEGROND LOCATIE GRAFZERKEN 1977

p. 27

PLATTEGROND LOCATIE GRAFZERKEN 1981

p. 28

PLATTEGRONDEN LOCATIE GRAFKELDERS 1977

p. 29

KERNWAARDEN EN TRANSFORMATIERUIMTE

p. 31

PLATTEGRONDEN EN TRANSFORMATIERUIMTE

p. 31

KERNWAARDEN

p. 31

TRANSFORMATIERUIMTE

p. 32

AFKORTINGEN

HUA = Het Utrechts Archief

RCE = Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

VHA = Van Hoogevest Architecten

Kaart van de binnenstad van Utrecht, 2024; noorden is boven (Google Maps; bewerkt door De Fabryck).

 = Janskerk

Situatie van de Janskerk op het Janskerkhof, 2024; noorden is boven (KadastraleKaart.com; bewerkt door *De Fabryck*).

INLEIDING

Naar aanleiding van herinrichtingsplannen van de huurder en gebruiker van de Janskerk, de Protestantse Theologische Universiteit, heeft de Ontwikkelorganisatie Ruimte van de Gemeente Utrecht (GU) opdracht gegeven aan *De Fabryck* - Bureau voor Gebouwhistorisch Onderzoek, dit kerkgebouw cultuur- en bouwhistorisch te onderzoeken en te waarderen, en in het verlengde hiervan de kernwaarden en transformatieluimte te bepalen.

De Janskerk staat sinds 20 juni 1967 ingeschreven als rijksmonument (nr. 36169) onder de volgende redengevende omschrijving:

Janskerk. Tufstenen kruiskerk door Bisschop Bernulphus gesticht tussen 1048-'54, het koor van 1539, westgevel waar vroeger twee torens stonden van 1682, o. kapel 1536, w. kapel thans hoofdwacht zie aldaar. Kerkekamer met goudleder 1755. Grafombe van de priost van Wassenaar. Orgel met Hoofdwerk, Bovenwerk en vrij Pedaal, in 1861 gemaakt door [REDACTED]

Janskerkhof 27 en 28 staan sinds 20 juni 1967 ingeschreven als rijksmonument (nr. 36171 en 36172) onder de volgende identieke redengevende omschrijving:

HUIS onder rechte kroonlijst, tegen de Janskerk gebouwd, XVIII.

Het onderhavige rapport bevat de voorlopige cultuur- en bouwhistorische waardestelling met de op grond daarvan vastgestelde kernwaarden en transformatieluimte. Het rapport zal worden uitgebreid met een bouwgeschiedenis en beschrijving, waarin ook de roerende en onroerende inboedel zal worden betrokken.

Tot op heden heeft het onderzoek bestaan uit een opname ter plaatse, aangevuld met bestudering van literatuur en historische bouwtekeningen andere afbeeldingen, in Het Utrechts Archief (HUA) en bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

Het is uitgevoerd van december 2023 tot en met januari 2024 door [REDACTED]

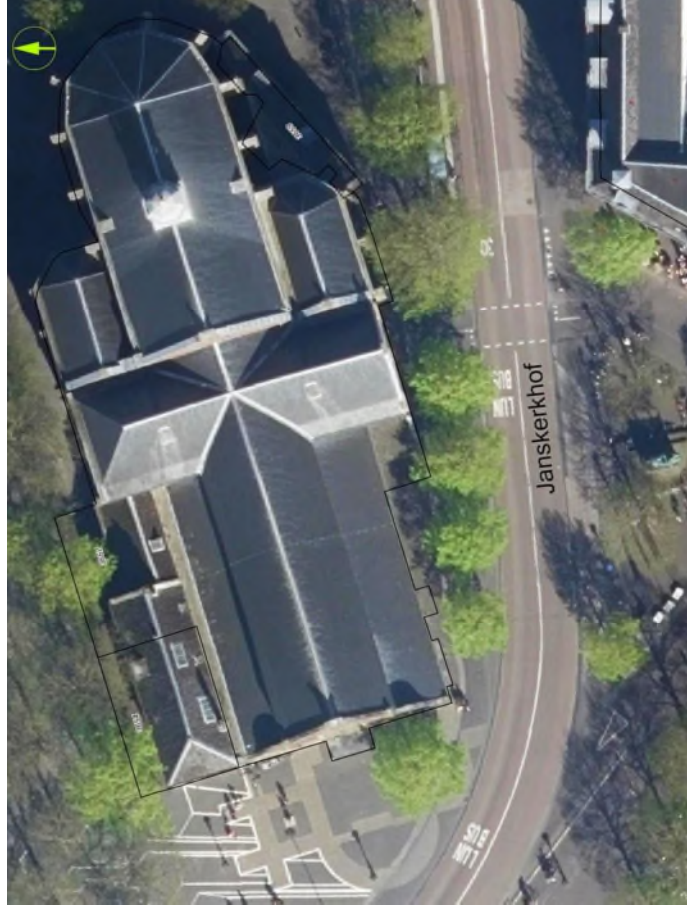
[REDACTED] van het genoemde bureau.

Bij de opname konden de librije (tegen de oostgevel van het koor) en de begane grond van de voormalige kosterswoning, Janskerkhof 28, niet worden bezocht. Deze ruimten zijn dan ook, samen met Janskerkhof 27, in dit stadium nog enigszins buiten beschouwing gelaten.

De foto's zijn gemaakt door *De Fabryck* in december 2023 en januari 2024.

De dank van de auteurs gaat uit naar [REDACTED] (GU), [REDACTED] (GU), [REDACTED] (GU), [REDACTED] (VHA) en [REDACTED] (GU).

[REDACTED] (GU), [REDACTED] (GU), [REDACTED] (DODUVA).

Situatie van de Janskerk, Janskerkhof 26 Utrecht, Sectie A perceelnr. 3657, en van het 'Huis van Sint Jacob', Janskerkhof 27, en de voormalige kosterswoning, Janskerkhof 28, beide Sectie A sectienr. 3659; satellietfoto en Kadastrakaart, 2024; noorden is boven (www.KadastraleKaart.com (links) en Kadaster; bewerkt door *De Fabryck*).

● = Janskerk

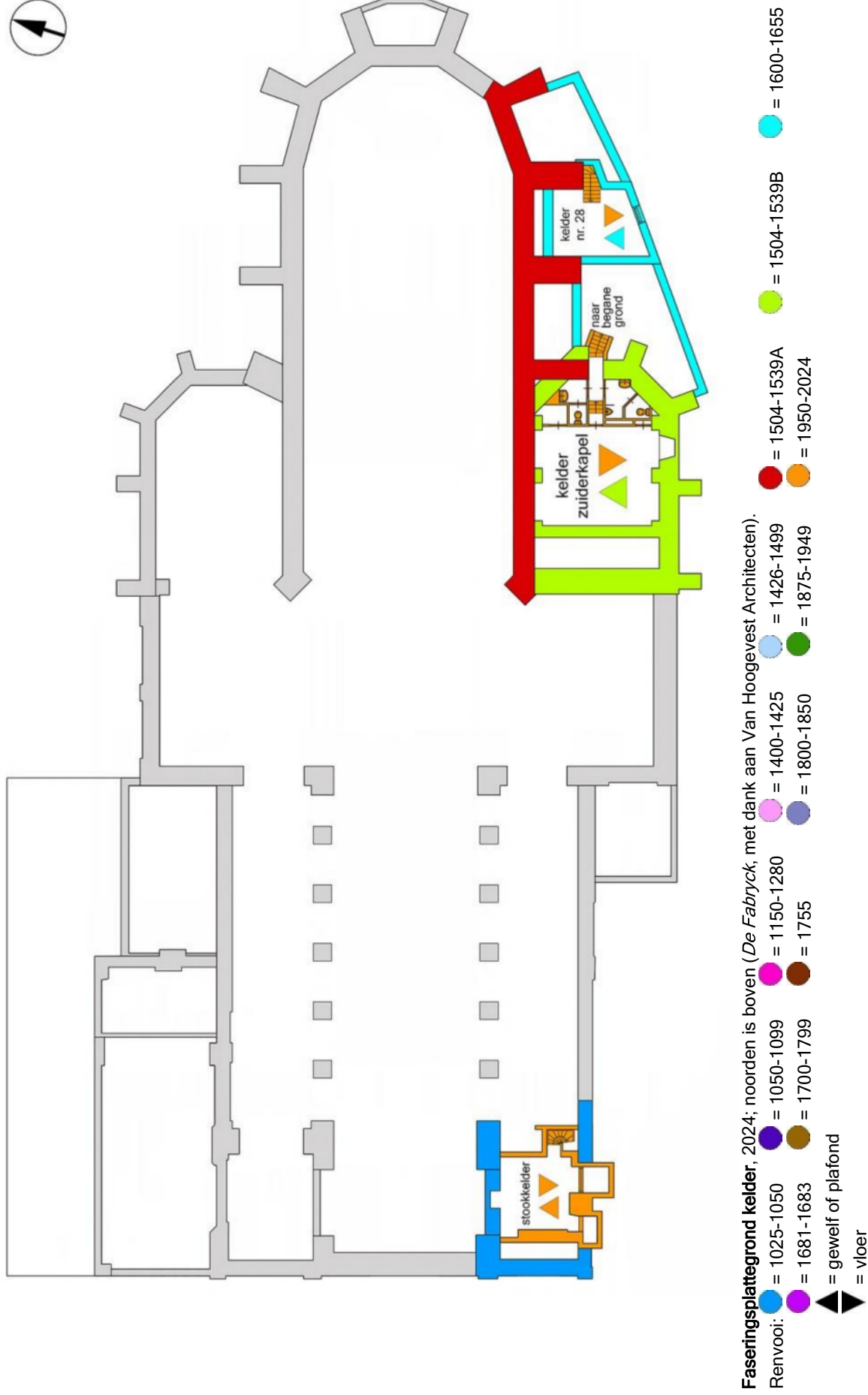
● = erf van de Janskerk

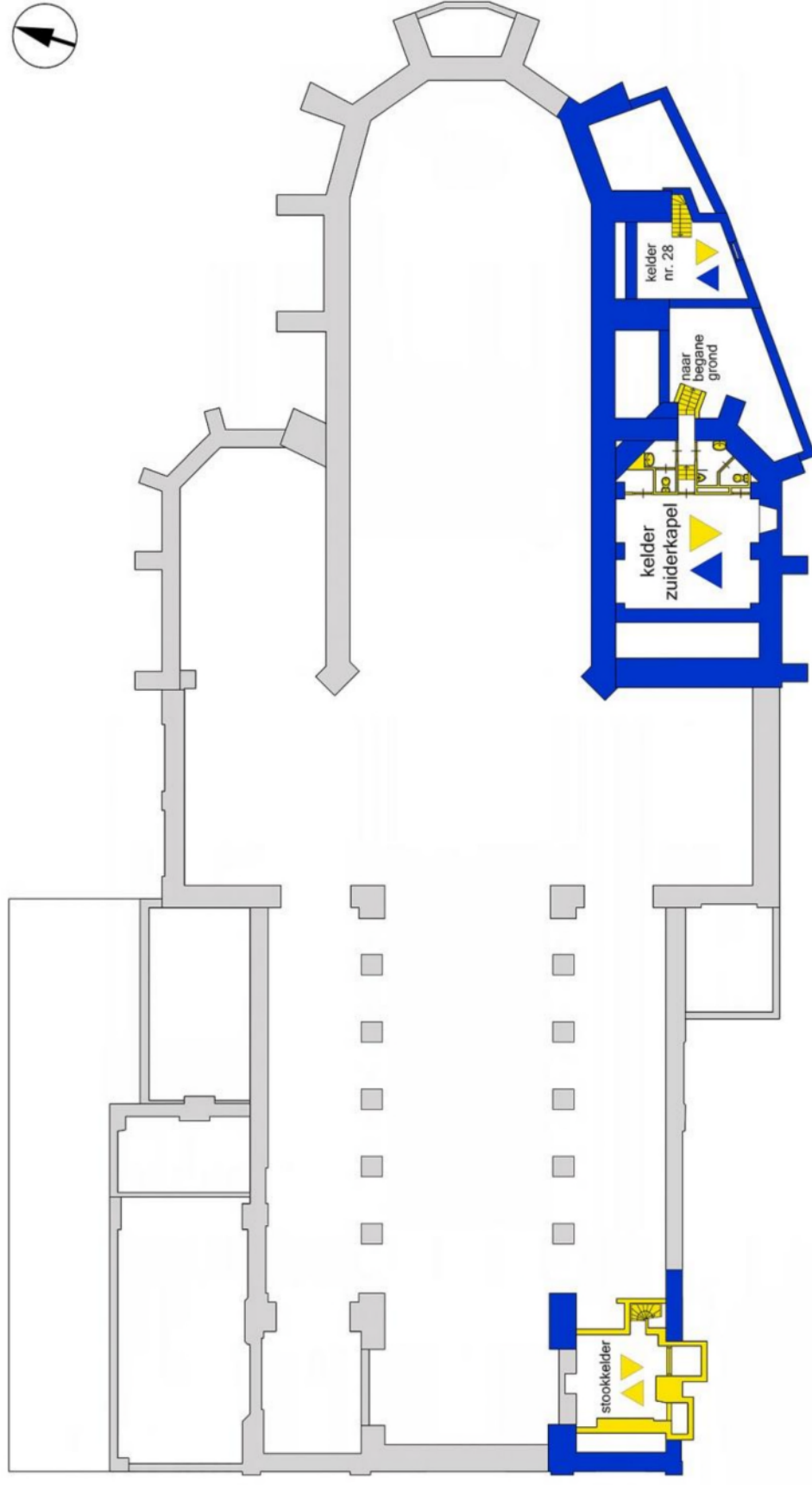
● = Janskerkhof 27 ('Huis van Sint Jacob') en 28 (voormalige kosterswoning)

● = Janskerkhof 30 (Summer School van de Universiteit Utrecht (voorheen Hoofdwacht)): dit gebouw valt buiten het onderhavige onderzoek

● = erf van Janskerkhof 30

FASERINGS- EN WAARDESTELLINGSPLATTEGRONDEN

Bouwhistorische waardenstellingsplattegrond kelder, 2024; noorden is boven (*De Fabryck*, met dank aan Van Hoogevest Architecten).
 Renvoer waardenstelling, conform de 'Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek' (Den Haag 2009):

- = hoge bouwhistorische waarde: van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- = positieve bouwhistorische waarde: van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- = indifferente bouwhistorische waarde: van weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- ▲ = gewelf of plafond
- ▼ = vloer

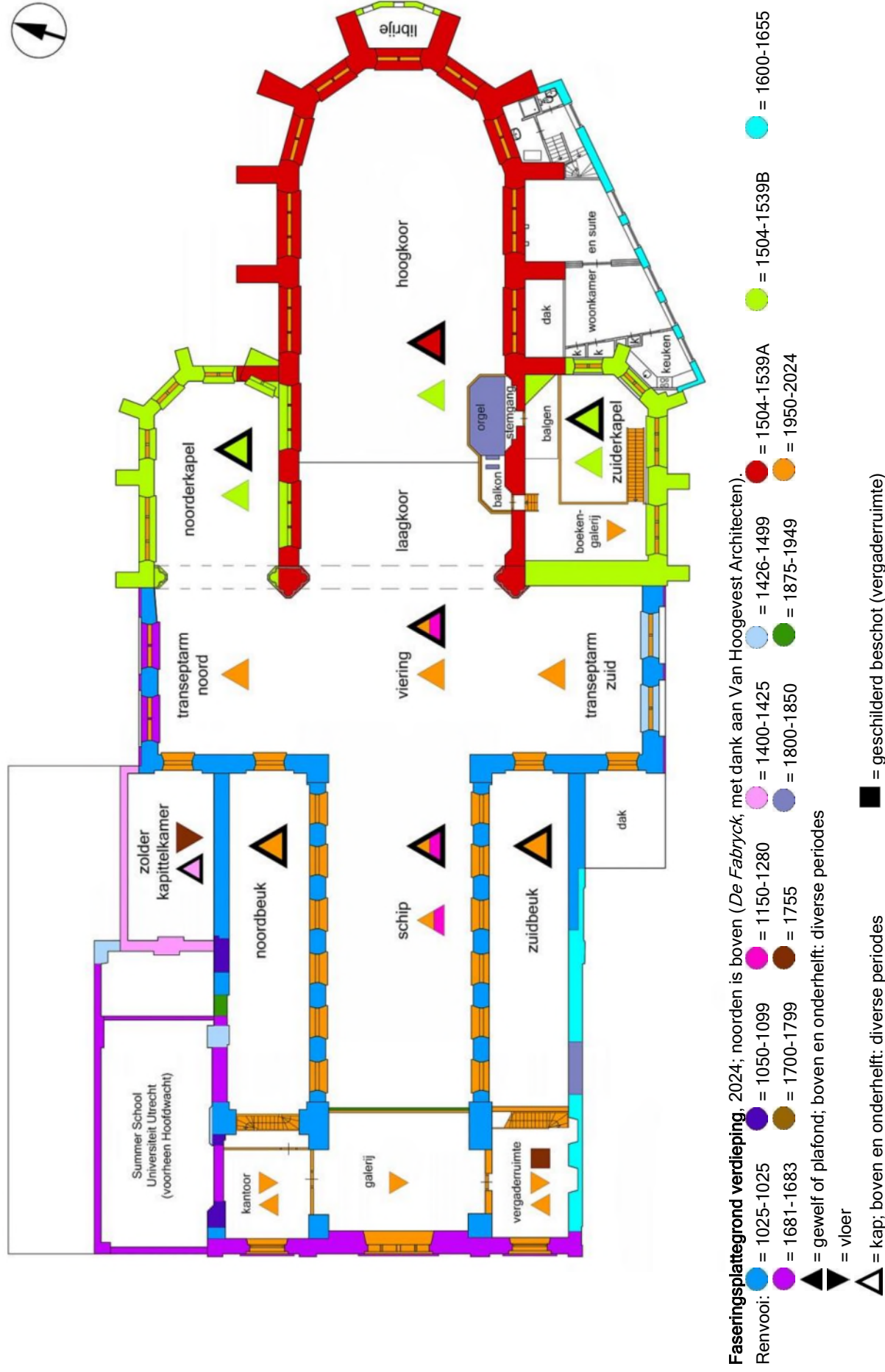
Renvoii: = 1025-1050 = 1050-1099 = 1050-1099 = 1150-1280 = 1400-1425 = 1504-1539A = 1504-1539B = 1600-1655

- ▼ = vloer, eventueel inkleurrijt. Onder vloer, tegelent...
- = lambrisering en goudleerbehang (kapittelkamer)

- = hoge bouwhistorische waarde: van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- = positieve bouwhistorische waarde: van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- = indifferente bouwhistorische waarde: van weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object

- = plafond of gewelf
 = vloer; eventueel linkerhelft: ondervloer; rechterhelft: dek vloer
 = locatiewaarde
 = lambrising en goudleerbehang (kapittelkamer)

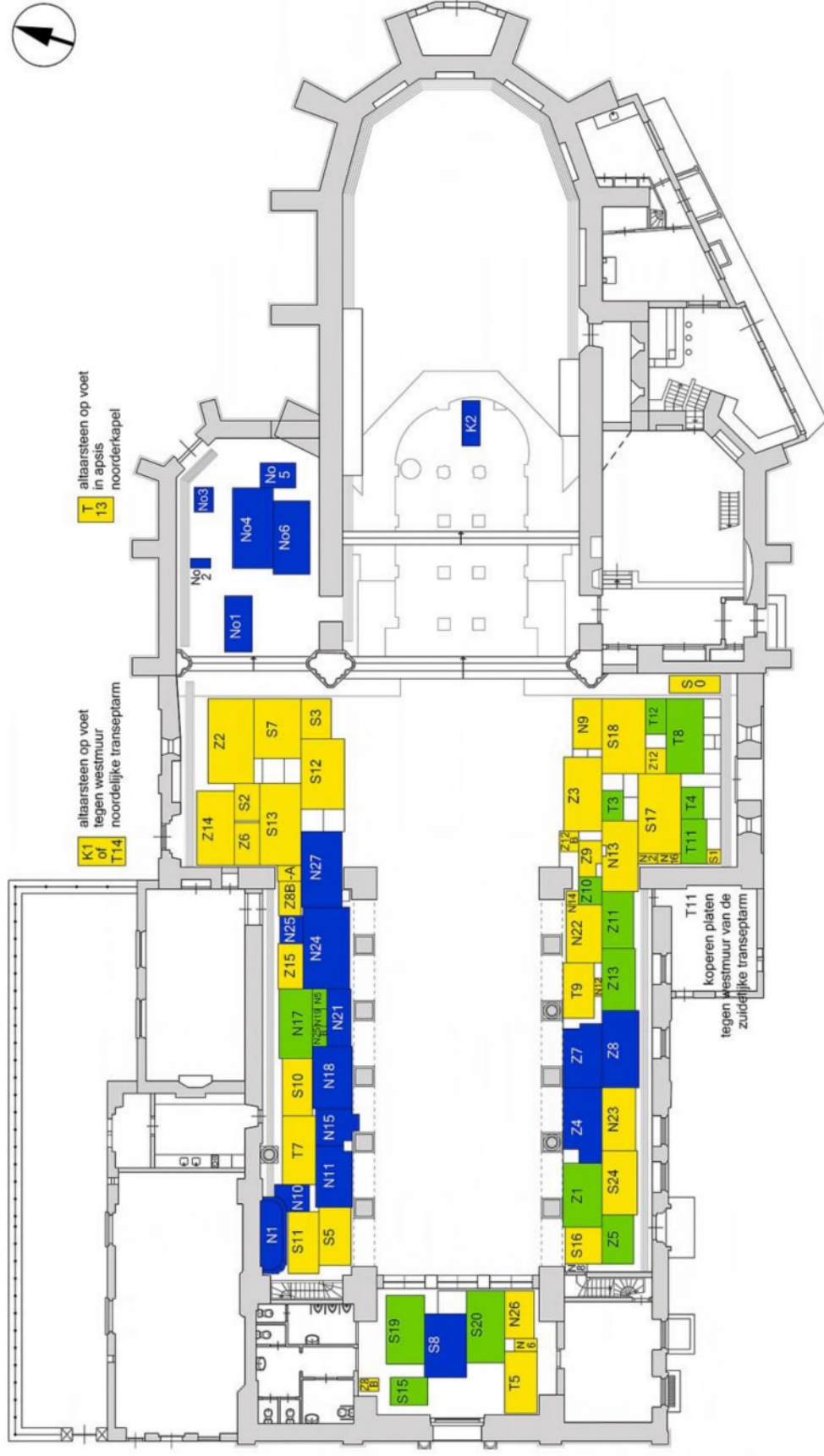

Bouwhistorische waardenstellingsplattegrond verdieping, 2024; noorden is boven (*De Fabryck*, met dank aan Van Hoogetest Architecten).
 Renvoer waardenstelling, conform de 'Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek' (Den Haag 2009):

- = hoge bouwhistorische waarde: van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- = positieve bouwhistorische waarde: van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- = indifferente bouwhistorische waarde: van weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object
- ▲ = gewelf of plafond
- = vloer
- ▲ = kap
- = locatie waarde
- = concept galerij heeft een positieve waarde
- = geschilderd beschot (vergaderruimte)

PLATTEGROND LOCATIEWAARDE GRAFZERKEN, GRAFTOMBES EN ALTAARSTENEN

Plattegrond locatiewaarde van de grafzerken, graftombes en altaarstenen; de objecten zelf vertegenwoordigen alle een hoge cultuurhistorische waarde, 2024; noorden is boven
(De Fabryck, met dank aan Van Hoogevest Architecten).

- Blue circle: = hoge locatiewaarde: aanwezig op de oorspronkelijke locatie; locatie moet gehandhaafd blijven
- Green circle: = positieve locatiewaarde: aanwezig in het oorspronkelijke bouwdeel; locatie mag veranderd worden binnen het desbetreffende bouwdeel
- Yellow circle: = indifferente locatiewaarde: sinds 1981 aanwezig op een locatie buiten het oorspronkelijke bouwdeel; locatie mag worden veranderd mits binnen de Janskerk

TOELICHTING OP DE WAARDESTELLING

Hoewel voor het beoogde doel een interne waardestelling - afweging van de waarde van structuren en al dan niet geclusterde elementen onderling - in principe volstaat, is enige aandacht voor de 'externe' waarde van Janskerk zonder meer te rechtvaardigen. Het eigenlijke gebouw, dus zonder zijn annexen, heeft namelijk een zeer respectabele leeftijd, want is tot stand gekomen in de perioden 1039-1054 (schip, zijbeuken met inpassende torenrompen en transept) en 1504-1539 (koor en nevenkapellen). Door het eerstgenoemde, Romaanse bouwdeel bezet de kerk de twaalfde plaats op de ranglijst van oudste nog bestaande kerkgebouwen in Nederland en is hij tevens het op één na oudste bovengrondse bouwwerk van Utrecht. De hoofdvorm en bouwsubstantie van de Janskerk zijn na bijna duizend, respectievelijk vijfhonderd jaar nog sterk oorspronkelijk en herkenbaar, iets wat tamelijk uitzonderlijk is.

Op beide ranglijsten volgt de Janskerk direct op de Pieterskerk, en dat is allesbehalve toevallig. De twee zijn welbeschouwd 'zusterkerken', min of meer synchroon tot stand gekomen in het kader van een prestigieus bouwproject van de bisschop van Utrecht dat verder de al lang verdwenen Mariakerk en de Paulusabdij omvatte. Deze drie kerken en de eveneens gesloopte abdij vertoonden in geografische zin een zeer zeldzame kruisvormige dispositie, met de voorganger van de huidige Dom als middelpunt; de Janskerk vertegenwoordigde hierbinnen de noordelijke arm, een treffend voorbeeld van ensemblewaarde.

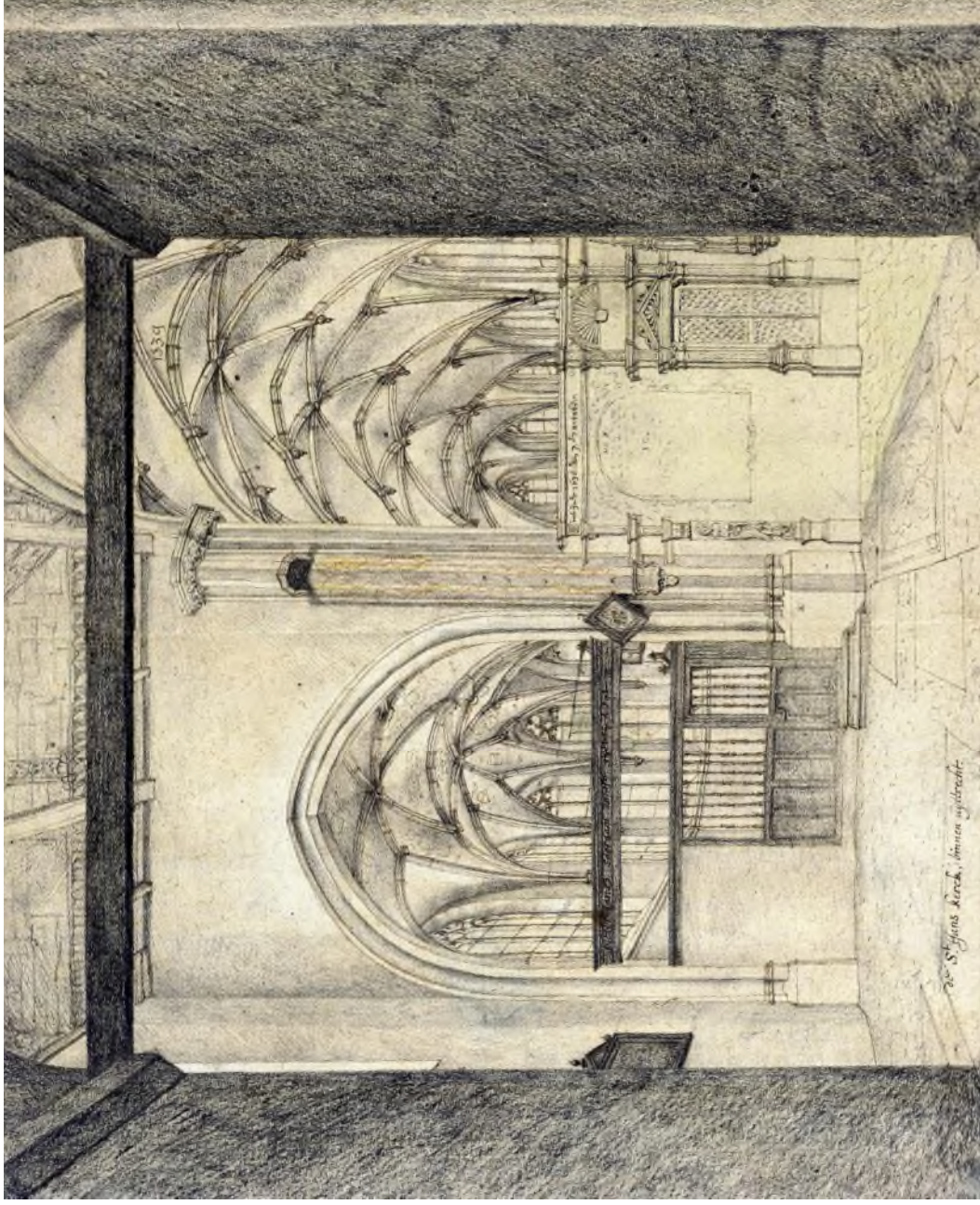
Als zetel van een kapitaalkrachtig kapittel, een elitaire gemeenschap van wereldgeestelijken, is de kerk eeuwenlang aangepast en verrijkt met

beeldhouw-, schilder- en andersoortige kunst, waarvan nog enkele specimina resteren, ondanks de overname van het gebouw door de protestanten in 1580.

Het gebruik voor de Hervormde eredienst heeft, ook door een ingrijpende restauratie en herinrichting in de periode 1977-1981, opvallend weinig sporen nagelaten; met het grafmonument van Balthasar Fredericus à Stosch (1743; noordelijke zijbeuk), enige wandschilderingen (ca. 1750; verdieping zuidelijke torenromp), het interieur (1755) van de zogeheten kapittelkamer en het orgel (1861; zuidwand koor) zijn de meest concrete reminiscenties genoemd.

In het licht van de lange geschiedenis van de Janskerk is in zijn algemeenheid een hoge cultuurhistorische waarde toegekend aan:

1. Alle structuren en al dan niet geclusterde elementen, bouwkundig en anderszins, die dateren van vóór de twintigste eeuw en de ontwikkeling van de kerk als (religieus) gebouw tot dat moment reflecteren. In het verlengde hiervan is ook een hoge cultuurhistorische waarde toegekend aan de ondergrond van de kerk in het kader van de archeologie, met uitzondering van de reeds verstoorde zones: het schip en transept en de westelijke helft van het koor (indifferente waarde). De in 1948 (westelijke helft hoogkoor) en 1977-1981 (schip, transept en laagkoor) blootgelegde ondergrondse structuren hebben daarbij, voor zover gehandhaafd, wel een hoge waarde, evenals de in de jaren 1957-1960 en 1977-1981 opgegraven structuren ten westen, zuiden en noorden van het gebouw, die op de keper beschouwd buiten het onderhavige onderzoek vallen.

1. Janskerk, noordelijke transeptarm en de noordkapel vanuit de noordbeuk (het westen), 1636 (HUA Beeldbank).
De noordkapel is op de begane grond afgesloten met een muurtje waarin een houten pui is opgenomen, die de kapel afsluit van het transept. Rechts ervan het doxaal van het koor dat dateert van tijdens of onmiddellijk na de bouw van het koor ('1504-1539) en in 1522 voor het eerst in de kapitellerekeningen wordt vermeld. Dit renaissance doxaal is zeker tot het eind van de achttiende eeuw aanwezig geweest en daarna vervangen door een lagere afsluiting, die omstreeks 1900 heeft plaatsgemaakt voor een bankenblok dat vijftig jaar later op zijn beurt is verdwenen. In de gewelven van het koor heeft Saenredam het jaartal ervan '1539' weergegeven.

2. Alle structuren en al dan niet geclusterde elementen die tijdens de restauraties van omstreeks 1950 en met name 1978-1981 nauwkeurig zijn gekopieerd of exact gereconstrueerd op grond van bouwhistorisch onderzoek.

Verder is een hoge waarde toegekend aan de locatie in het gebouw van de bedoelde elementen, voor zover deze aard- en/of nagelvast zijn, met als uitzondering de elementen die deze locatie in 1977-1981 hebben gekregen (indifferente waarde). De objecten met een indifferente 'locatiewaarde' zijn, van west naar oost: het achttiende-eeuwse, beschilderde schotwerk in de zuidelijke torenromp op de verdieping aan de oostzijde, afkomstig uit de noordelijke torenromp; de Romaanse, rood-zandstenen zuil tegen de noordmuur van de noordelijke zijbeuk, afkomstig uit de westelijke pijler van de noordelijke arcade; de langgerekte, vijftiende-eeuwse epitaaf in de zuidmuur van de zuidelijke zijbeuk, afkomstig uit de zuidmuur van het schip ter plaatse van de vestibule; de grafombe van [REDACTED] († 1465) met de bijbehorende epitaaf in de zuidelijke transeptarm, afkomstig uit de noordwesthoek van de vestibule; de hergebruikte middeleeuwse stenen van de 'altaren' in de noordelijke transeptarm en de noorderkapel, die zijn aangetroffen in of onder de vloer; het Bätz/De Witte-orgel uit 1861 tegen de zuidmuur van het koor, afkomstig van de oostmuur van de zuidelijke transeptarm en een groot aantal grazerken.

Van de kerken is het merendeel in 1977-1981 overgebracht naar een andere locatie. Tenzij dit niet is gebeurd (hoge locatiewaarde), is een positieve waarde toegekend wanneer de zerk het desbetreffende bouwdeel - schip (S), zuidelijke zijbeuk (Z), noordelijke zijbeuk (N), transept (T) en noorderkapel (NO) - niet heeft verlaten, en anders een indifferente waarde (afb. 12, 13).

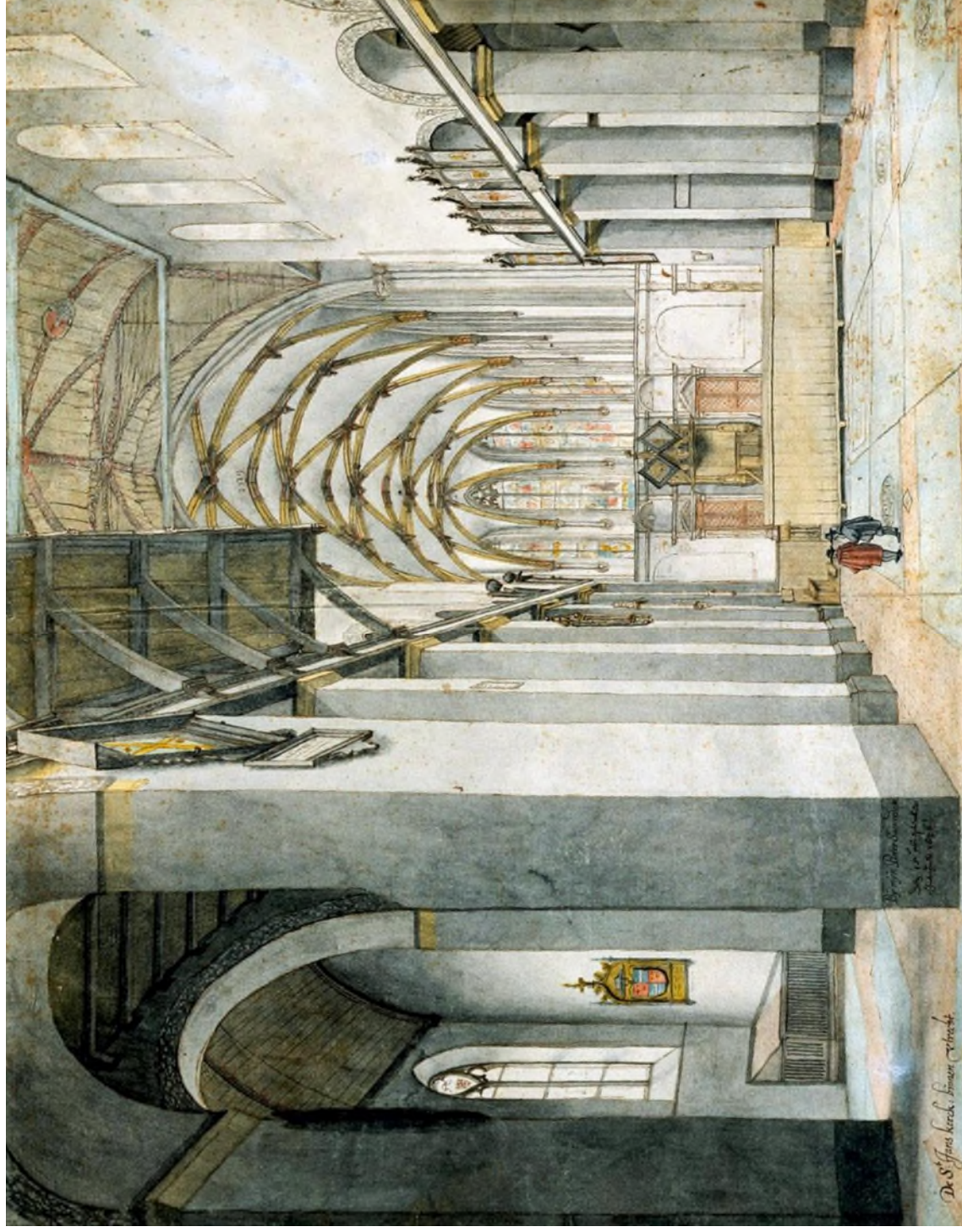
De grafkelders, die grotendeels nog aanwezig zouden zijn, hebben alle een hoge waarde (afb. 11, 14, 15).

Daarnaast is, in meer abstracte zin, een hoge cultuurhistorische waarde toegekend aan de functioneel-ruimtelijke eenheid van de verschillende, veelal gelijktijdig tot stand gekomen onderdelen van de kerk (inclusief annexen), met als achtergrond hun lange (bouw)geschiedenis. Uitgezonderd zijn de in 1977-1981 toegevoegde kelder onder de zuidelijke torenromp (indifferente waarde, zowel als ruimte als materieel, want zonder historische component) en de vestibule (positieve waarde als ruimte, vanwege de referentie aan het Romaanse westwerk).

Ten aanzien van de relaties tussen de diverse ruimten onderling is de situatie iets gecompliceerder.

De tegenwoordige relatie tussen de (westelijke) vestibule en de galerij erboven - gescheiden door een balklaag - enerzijds en de torenrompen anderzijds moet positief worden gewaardeerd: het lijkt nauwelijks twijfel dat er al in de aanvang een galerij boven de vestibule was, alsmede wederzijds gestapelde doorgangen die deze ruimten verbonden met de torenrompen. De invulling van deze oorspronkelijke allemaal halfronde doorgangen heeft daarbij echter een indifferente waarde, alleen omdat deze dateert van 1977-1981, maar ook omdat de doorgangen aanvankelijk waarschijnlijk open waren. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat ze, in elk geval op de begane grond, vanaf de zeventiende eeuw (noord) en achttiende eeuw (zuid) afgesloten zijn geweest.

De eveneens in de achttiende eeuw gedichte open doorgangen tussen de torenrompen enerzijds en de zijbeuken anderzijds zijn daarentegen in 1977-1981 overwegend gehandhaafd (en gemoderniseerd), wat ten aanzien van

2. Janskerk vanuit het westen, met links de noordelijke zijbeuk met een doorkijk naar de Antoniuskapel, rechts het schip met op de achtergrond het koor, afgescheiden door het doxaal, 1636 (HUA Beeldbank). Middenboven is het toenmalige orgelbalkon zichtbaar.

de ruimtelijke relatie hooguit resulteert in een positieve waarde.

De tegenwoordige ruimtelijke relatie tussen het schip en elk van beide zijbeuken dateert van 1977-1981, althans wat de intensiteit ervan betreft: bij deze restauratie zijn in beide arcades drie pijlers bijgeplaatst, waardoor de tot 1657 aanwezige, oorspronkelijke relatie werd hersteld en schip en zijbeuken ruimtelijk in sterkere mate van elkaar werden gescheiden. Maar omdat ook de meer intense relatie eeuwenlang heeft bestaan, is een positieve waarde het meest gerechtvaardigd.

De ruimtelijke, weinig intensieve relatie tussen de noordelijke zijbeuk en keuken (gebouwd als onderdeel van de hoofdwacht in 1681-1683) heeft een hoge waarde, omdat de enige doorgang al voor 1900 op zijn huidige plek is terechtgekomen. Kozijn en deur hebben als toevoegingen van 1977-1981 echter een indifferente waarde. Ongeveer hetzelfde is aan de orde bij de in de periode 1400-1425 aangebouwde kapittelkamer: de enkelvoudige doorgang lijkt van meet af aan aanwezig te zijn geweest op zijn huidige plek. In dit geval moet echter ook de kozijnen en beide deuren een hoge waarde worden toegekend, aangezien deze zijn aangebracht in 1755, toen de huidige inrichting van de kamer tot stand kwam. Een tweede, eveneens oorspronkelijke doorgang in de oostmuur is bij deze herinrichting dichtgemetseld (zuidelijke wandkast), een ingreep waaraan een positieve waarde kan worden gehecht.

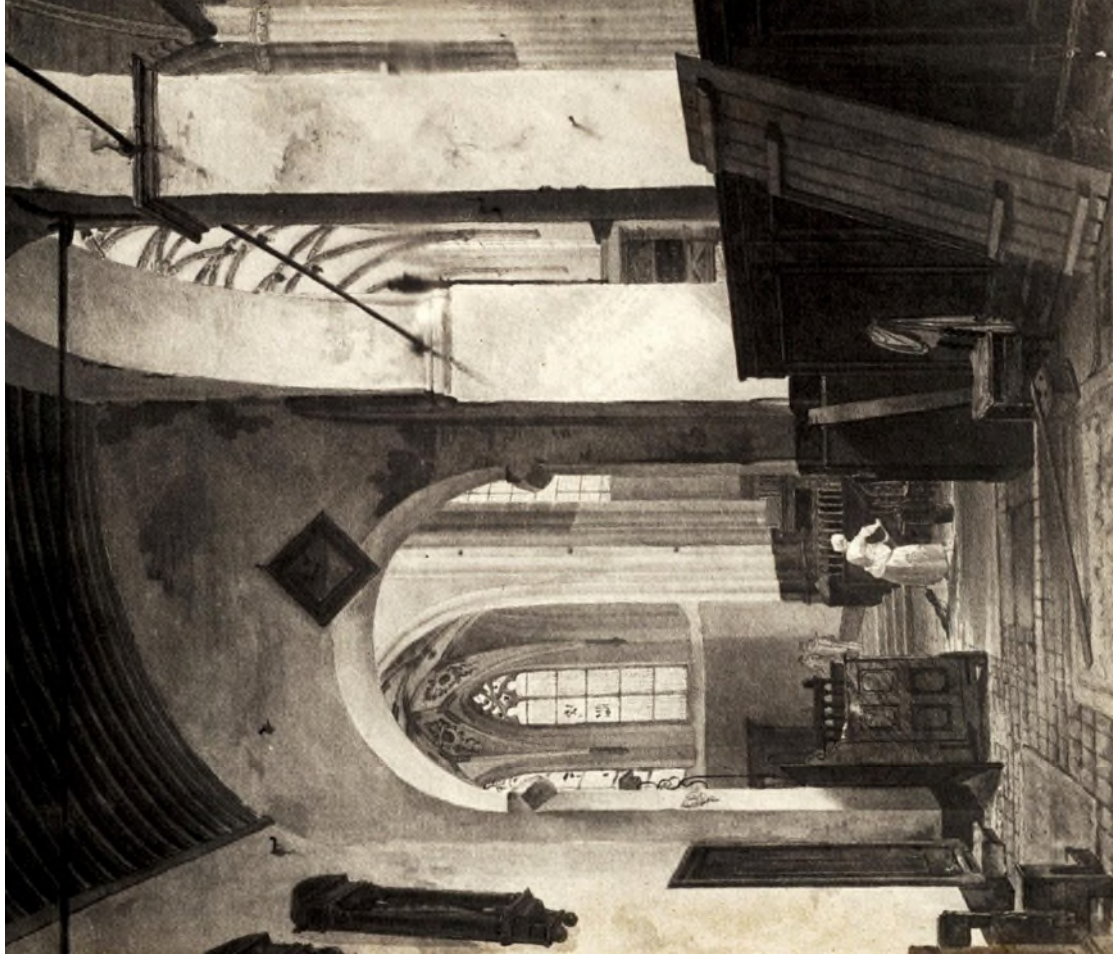
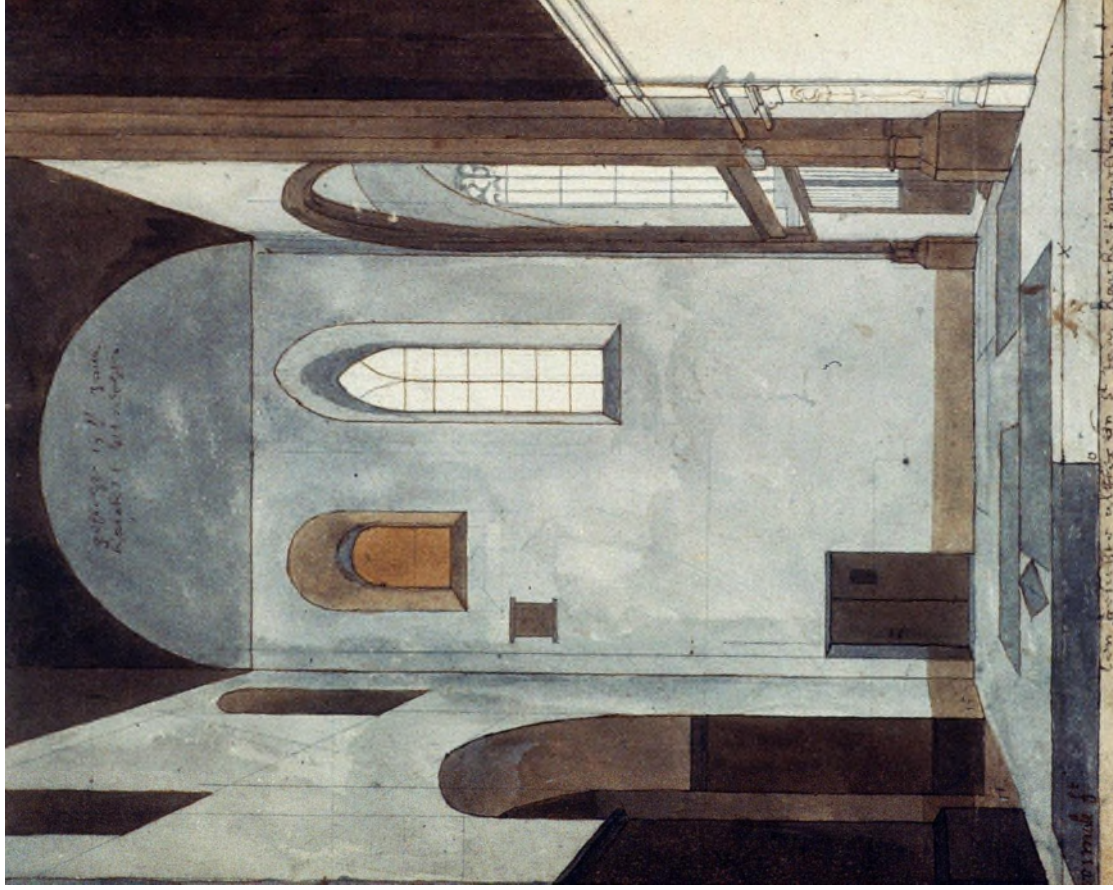
De wel zeer intensieve relatie tussen de viering en de beide transeptarmen alsmede tussen het transept als geheel enerzijds en het schip met zijbeuken anderzijds moet eveneens hoog worden gewaardeerd, omdat deze ook nooit veranderd lijkt te zijn.

Bijna het tegenovergestelde is het geval ten aanzien van relatie tussen de noordelijke transeptarm en de aansluitende noorderkapel. Deze ruimtelijke

eenheden zijn tegenwoordig volledig naar elkaar geopend, door de sloop van een negentiende-eeuwse scheidingsmuur in het kader van de restauratie van 1977-1981. De oorspronkelijke situatie is door deze ingreep echter niet hersteld, of maar ten dele, omdat er vóór de negentiende eeuw al sprake was van een zekere afscheiding, zij het veel lager en meer transparant; ten tijde van de genoemde restauratie bestond ook het voornemen een nieuwe 'enkele meters hoge afscheiding', te plaatsen, waarvan het klaarblijkelijk niet meer is gekomen. Aan de tegenwoordige intense relatie kan dan ook hooguit een positieve waarde worden toegekend, met de kanttekening dat het onbelemmerde gezicht op de vensters en gewelven wel een hoge waarde heeft.

Ook de huidige relatie – of het gebrek daaraan – tussen de zuidelijke tegenhanger van de noorderkapel en de aangrenzende (zuidelijke) transeptarm moet een positieve waarde worden toegekend. De scheidingsmuur tussen beide ruimtelijke eenheden lijkt er weliswaar van meet af aan te zijn geweest, omdat de zuiderkapel in feite fungeerde als sacristie, maar er waren tot het begin van de zeventiende eeuw drie doorgangen en daarna tot 1977 nog één. De eerste twee afsluitingen (centraal en zuid) kan een positieve waarde worden toegekend, aan de laatste een indifferente.

Sterk hiermee vergelijkbaar is de relatie tussen het koor en de viering: tijdens of onmiddellijk na de bouw is het koor (1504-1539) afgesloten door een doxaal, dat in 1522 voor het eerst in de kapittelrekeningen wordt vermeld. Dit renaissancedoxaal is zeker tot het eind van de achttiende eeuw aanwezig geweest en daarna vervangen door een lagere afsluiting, die omstreeks 1900 heeft plaatsgemaakt voor een bankenblok dat vijftig jaar later op zijn beurt is verdwenen. De tegenwoordige intensiteit van de relatie tussen koor en

3. Janskerk, noordelijke transeptarm vanuit het zuiden, met rechtsvoor het doxaal van het koor en rechtsachter de afgesloten noordkerk, [redacted] omstreeks 1680 (RCE Beeldbank).

4. Janskerk, noordelijke zijbeuk vanuit het westen, met op de noordkerk met verlaagde afsluiting, [redacted] omstreeks 1790 (HUA Beeldbank).

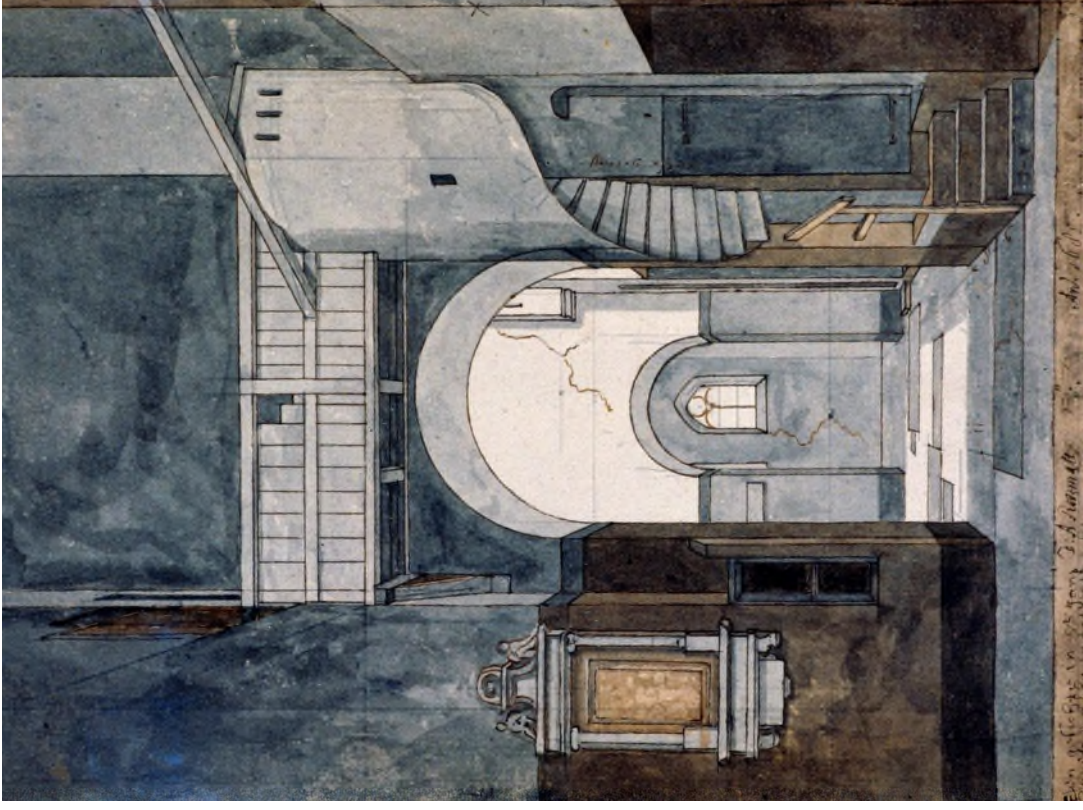
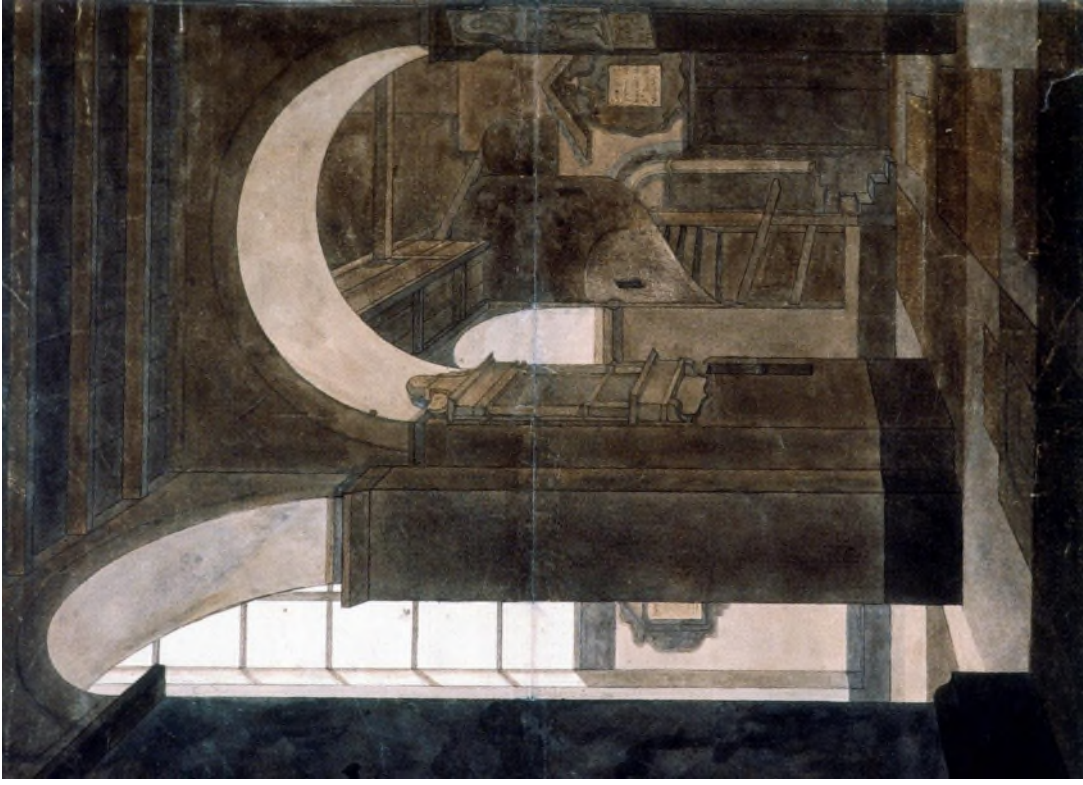
viering heeft daarmee een positieve waarde, waarbij het onbelemmerde gezicht op de bovenzijde van de vensters en de gewelven wel een hoge waarde vertegenwoordigt.

De huidige, weinig intense relatie tussen het koor en de wederzijdse kapellen, via directe doorgangen, heeft van meet af aan bestaan, zij het dat de breedte van de doorgangen in het midden van de zeventiende is gehalveerd. Aan de ruimtelijke relatie kan daardoor niet meer dan een positieve waarde worden toegekend, te meer omdat de tweede verbinding tussen koor en zuidelijke kapel (aan de oostzijde), via een doorgang en smalle gang, betrekkelijk recent aan de kant van de kapel is afgesloten. De zeventiende-eeuwse, gedeeltelijke afsluitingen kunnen in dit licht positief worden gewaardeerd, de twintigste-eeuwse afsluiting indifferënt, evenals de historiserende deur met kozijn uit 1977-1981 in de westelijke doorgang tussen het koor en de zuiderkapel. De oostelijke doorgang tussen het koor en de genoemde gang vertegenwoordigt daarentegen een hoge waarde, ook materieel.

Alle doorgangen naar buiten hebben een hoge waarde in hun verbindende rol sinds omstreeks 1850 of eerder, behalve het exemplaar van 1977-1981 tussen de zuiderkapel en Janskerkhof 27. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de oorspronkelijke doorgangen in de transeptarmen vanaf de zeventiende eeuw tot 1977-1981 dichtgemetseld zijn geweest. Van de doorgang in de westgevel heeft het buitenkozijn met zijn dubbele deur een hoge waarde als getrouwe kopieën uit omstreeks 1950, terwijl het binnenkozijn met deuren een indifferente waarde heeft, evenals de tochtput. De doorgang westelijk in de zuidgevel naar de zijbeuk, volledig daterend van omstreeks 1850, heeft een hoge waarde, evenals de zeventiende-eeuwse

doorgangen naar de zuid- en de noorderkapel, inclusief hun deuren, die omstreeks 1950 lijken te zijn gekopieerd. De deuren in beide doorgangen in de transeptarmen daarentegen zijn, al dan niet voorzien van een kozijn, in 1977-1981 aangebracht op een historische locatie - van een voormalige doorgang - maar materieel gefingeerd en historiserend. Hierdoor kan aan deze beide doorgangen in materiële zin een indifferente waarde worden toegekend.

Een positieve cultuurhistorische waarde is, behalve aan de diverse beschreven ruimtelijke relaties en doorgangen met onderdelen daarvan, toegekend aan de al dan niet geclusterde elementen die tot stand zijn gekomen tijdens de genoemde restauratie maar geen exacte kopie of betrouwbare reconstructie behelzen, terwijl ze een wezenlijk onderdeel van de architectuur vormen. In dit verband gaat het allereerst om de zes in 1977-1981 toegevoegde pijlers in de arcades tussen het schip en de zijbeuken. Deze pijlers zijn niet zozeer gereconstrueerd op basis van bouwhistorisch onderzoek - sporen ontbraken grotendeels - als wel op grond van kunsthistorisch onderzoek, te weten een tekening van Saenredam uit 1636 (afb. 2). Nog los van de precieze verschijningsvorm is er in materieel opzicht een hemelsbreed verschil tussen het (vermeende) origineel, een rood-zandstenen zuil met een envelop van metselwerk van tufsteen, en de reconstructie, van massief metselwerk van baksteen. Hoewel minder relevant komt hier nog bij dat het constructieve argument is aangewend voor een esthetische keuze (verg. [REDACTED] 'De idee-fixe van 'oude' luister: het Vijf Kerken Restauratieplan voltooid' in: *Bulletin KNOB* 90 (1991), p. 125-126). Behalve de opmerkelijke pijlers betreft de positieve waarde met name de vloeren, die allemaal opnieuw zijn aangebracht.

5. Janskerk, noordelijke torenromp vanuit de noordelijke zijbeuk (het oosten); er zijn open verbindingen met getoogde open doorgangen naar de zijbeuk en het schip (links) [redacted] 1671 (RCE Beeldbank; vindplaats Koninklijk Huisarchief).

6. Janskerk, vanuit de noordelijke torenromp richting het zuiden naar het schip en de zuidelijke torenromp op de achtergrond, met elkaar verbonden door getoogde open doorgangen; rechts op de voorgrond de trap naar het toenmalige orgelbalkon (afb. 2), [redacted] 1685 (RCE Beeldbank; vindplaats Koninklijk Huisarchief).

De vloer van de vestibule bevat enige zerken, aangevuld met tegels van Namens steen. Op één na (zerk S8; afb. 12, 13) komen deze zerken van elders uit de kerk, zowel uit het schip (positieve waarde) als daarbuiten (indifferente waarde), waardoor ze wat locatie betreft uiteenlopende waarden vertegenwoordigen, terwijl aan de aanvullende tegels, die uit de kerk afkomstig zullen zijn, een positieve waarde kan worden gehecht. Deze waarde kan ook worden toegekend aan de vloer van de galerij erboven, maar alleen als gereconstrueerd element 1977-1981 van een waarschijnlijk reeds lang verdwenen Romaanse vloer; materieel heeft de vloer een indifferente waarde. De zuiver functionele borstwering heeft als element eveneens een indifferente waarde, met de kanttkening dat hierin de borstwering van een gesloopte galerij uit de noordelijke transeptarm uit het laatste kwart van de negentiende eeuw is verwerkt (positieve waarde).

De vloeren daarentegen van de ruimten aan weerszijden van de vestibule (toiletgroep (noord) en kantoor) dateren integraal van 1977-1981, wat zorgt voor een indifferente waarde.

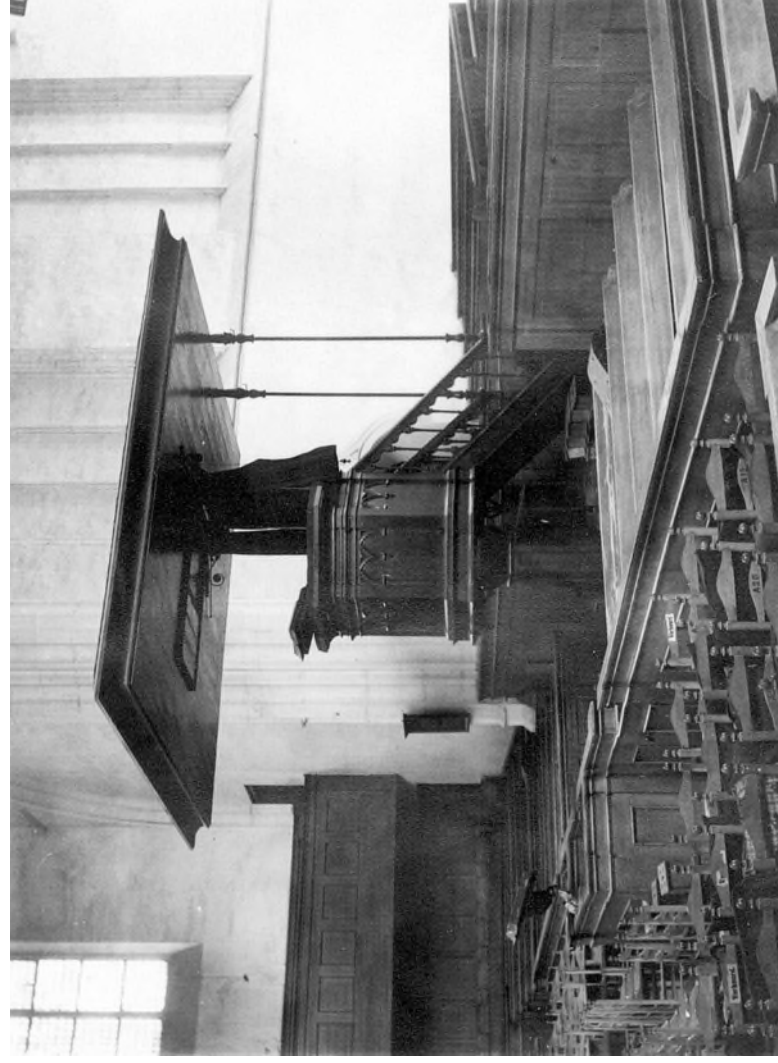
Dezelfde waarde heeft de vloer erboven, maar alleen in materiële zin, want als vervangend element van een Romaanse vloer moet een positieve waarde worden toegekend. Weer anders is de situatie aan de zuidkant: naast een positieve waarde als element heeft de balklaag, die nog dateert van de achttiende eeuw, een hoge waarde, terwijl de vloerdelen en de betimmering in de balkvakken stammen uit 1977-1981 (indifferente waarde).

Het schip en de viering zijn vanwege de vloerverwarming uitgerust met een betonvloer, die is voorzien van elders aangekochte gesmoorde plavuizen, gelegd in wildverband. Aan de passende, historische plavuizenvloer kan een positieve waarde kan worden gehecht, aan de betonnen ondervloer een indifferente waarde.

De beide zijbeuken en transeptarmen zijn overwegend bevoerd met grafzerken in zand, waar mogelijk op de oorspronkelijke plek, met de kanttkening dat convectorputten en looproutes enige aanpassing noodzakelijk maakten. Ten behoeve van de grafkelder van kanunnik [REDACTED] - waarin authentieke wandschilderingen bewaard zijn gebleven - is in de vloer van het transept een luik opgenomen boven de gemaakte voorruimte vóór dit graf. De afzonderlijke grafzerken vertegenwoordigen vanzelfsprekend een hoge waarde, maar dit geldt niet automatisch voor hun locatie. Alleen de zerken N11, N15, N18, N21, N24 en N27 (noordelijke zijbeuk) als ook Z4, Z7 en Z8 (zuidelijke zijbeuk) hebben een hoge locatiewaarde, maar de meeste andere een indifferente (afb. p. 13). In het koor is tijdens de restauratie de aanwezige dekvloer herlegd. In deze vloer van historische Namense tegels was in 1958 in nieuwe rode, overhoeks gelegde plavuizen de plattegrond van de voormalige Romaanse crypte, gemarkeerd, waaraan in 1977-1981 de dito oostmuren van de transeptarmen zijn toegevoegd, in feite gelegen in het transept. Aan deze dekvloer kan niet meer dan een positieve waarde worden toegekend, omdat hij materieel maar ten dele historisch is en de tegels in 1977-1981 in halfsteens- in plaats van blokverband zijn gelegd. Daar komt nog bij dat de twee treden die voordien halverwege het koor de overgang van het laag- naar het hoogkoor verzorgden, om zuiver functionele redenen in westelijke richting zijn verlegd, en daarbij vernieuwd. Zowel aan de locatie als materieel moet daarom aan deze hardstenen treden een indifferente waarde worden toegekend, terwijl de drie eveneens vernieuwde hardstenen treden tussen viering en laagkoor een positieve waarde kan worden toegekend.

De vloer in de noorderkapel, bestaande uit grafzerken en historische

Namense tegels, schijnt alleen te zijn herlegd, wat betekent dat aan deze

7. Janskerk, zicht op de kansel in de viering met op de achtergrond de afgesloten noordkapel, omstreeks 1905 (HUA Beeldbank).

8. Janskerk vanuit het westen richting de kansel in de viering; met zicht op de brede scheibogen uit 1657 aan weerszijden van het schip, 1925 (RCE Beeldbank).

vloer een hoge waarde moet worden toegekend. Ter plaatse van de gesloopte negentiende-eeuwse scheidingsmuur zijn twee hardstenen treden gelegd, die het al in 1636 aanwezige niveauverschil overbruggen, maar nu over de volledige breedte en niet alleen voor de doorgang in de (toenmalige) afscheiding (indifferente waarde).

In de zuiderkapel zijn de vloeren, van Namense tegels (west) en gesmoorde plavuizen (oost) in halfsteensverband, samengesteld uit 'oud materiaal', waarschijnlijk afkomstig uit de kerk zelf; toekenning van een positieve waarde is hier gerechtvaardigd. Het aanzienlijke verschil in vloerniveau moet echter hoog worden gewaardeerd, omdat dit getuigt op de aansluiting van de verschillende doorgangen van de bouwtijd dateert. De huidige afscheiding tussen beide vloersegmenten, in de vorm van een laag muurtje dat later is verhoogd met een noordelijke een hardstenen trapje daarin, heeft echter een indifferente waarde.

De houten vloer van de kapittelkamer is in 1977-1981 integraal vernieuwd, waarbij als dekvloer het huidige parket is aangebracht. De ondervloer heeft als vervanger van de achttiende-eeuwse voorganger een positieve waarde, de dekvloer een indifferente.

Een positieve waarde kan bovendien in zijn algemeenheid worden toegekend aan de beglazing. De drie grote vensters in de westgevel zijn reconstructies van de exemplaren uit de bouwtijd van de gevel (1681-1683), gebaseerd op het bestek, enkele vondsten en de tekening van [REDACTED] uit 1780; de vensters hebben negentiende-eeuwse ramen van gietijzer vervangen. De toegepaste glas-in-loodpanelen zijn aan de buitenzijde voorzien van lexaaan, terwijl het groene glas zelf donkerder is uitgevoerd dan bijvoorbeeld in het koor om de lichtval in het schip te dempen. Waar de ramen als geheel

een positieve waarde kan worden toegekend, hebben de donkere tint van het glas zelf en het beschermende lexaaan een indifferente waarde. Door de vondst van een sponning konden in 1977-1981 de bestaande en herstelde Romaanse lichtopeningen, aanwezig in de lichtbeuk, de zuidelijke zijbeuk en onder- en bovenin het transept, worden uitgerust met een gereconstrueerd raam met glas-in-lood naar het voorbeeld van de Pieterskerk. De patronen van het glas in de lichtbeuk en bovenin het transept werden ontleend aan de glas-in-loodramen in de bestaande lichtopeningen uit 1913, die van de andere werden ontworpen door de kunstenaars [REDACTED] (1932), terwijl de panelen aan de binnenzijde werden voorzien van lexaaan. De beglazing in de Romaanse ramen heeft afgezien van de glaspanelen van [REDACTED] (hoge waarde) en de lexaaanplaat (indifferente waarde) een positieve waarde.

De twee gotische vensters in zuidelijke zijbeuk zijn gereconstrueerd op grond van fragmenten en afbeeldingen, de twee dito vensters in de zuidelijke transeptarm zijn heropend, terwijl hun zeventiende-eeuwse tegenhangers in de noordelijke transeptarm nog aanwezig waren. Al deze vensters zijn, samen met de exemplaren van het koor en de zijkapellen, voorzien van glas-in-loodpanelen met lichtgroen glas en lexaaan aan de buitenzijde, met één uitzondering: de vensters in de zuidelijke transeptarm hebben decoratieve patronen in rood glas, die het resultaat zullen zijn van een kunstopdracht. Aan deze beglazing moet dan ook als enige een hoge waarde worden toegekend, terwijl de lexaaan een indifferente waarde vertegenwoordigt. De beglazing van het bovenraam van de doorgang in de zuidelijke zijbeuk heeft evenals de rest van de doorgang een hoge waarde, de beglazing van het koor in de zuidelijke torenromp op de begane grond daarentegen een positieve waarde, omdat de ramen (in kozijnen met buitenluiken van

9. Janskerk vanuit het oosten richting de viering en het schip, met zicht op de brede scheibogen uit 1657 aan weerszijden, 1953 (RCE Beeldbank).

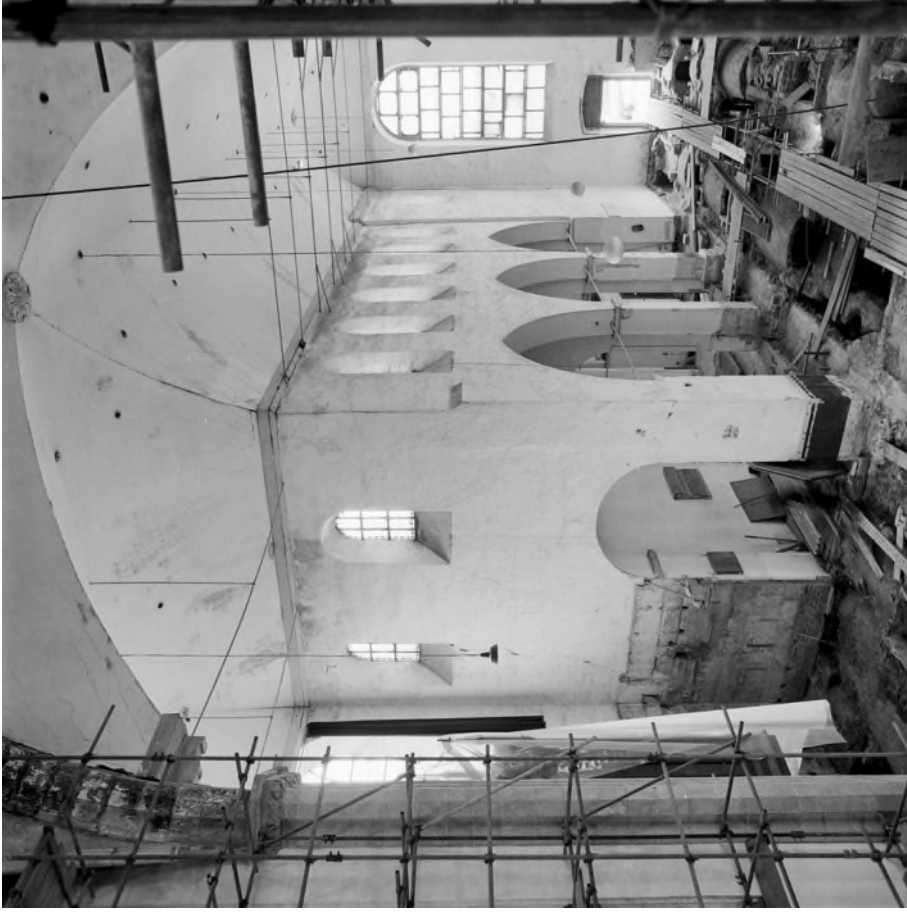
10. Janskerk, zuidelijke transeptarm met het orgel tegen de oostmuur, met rechts ervan de galerij, waarvan de borstwering is opgenomen in de huidige galerij, 1968 (RCE Beeldbank).

omstreeks 1850 (hoge waarde)) in het begin van de twintigste eeuw afwijkend zijn vervangen.

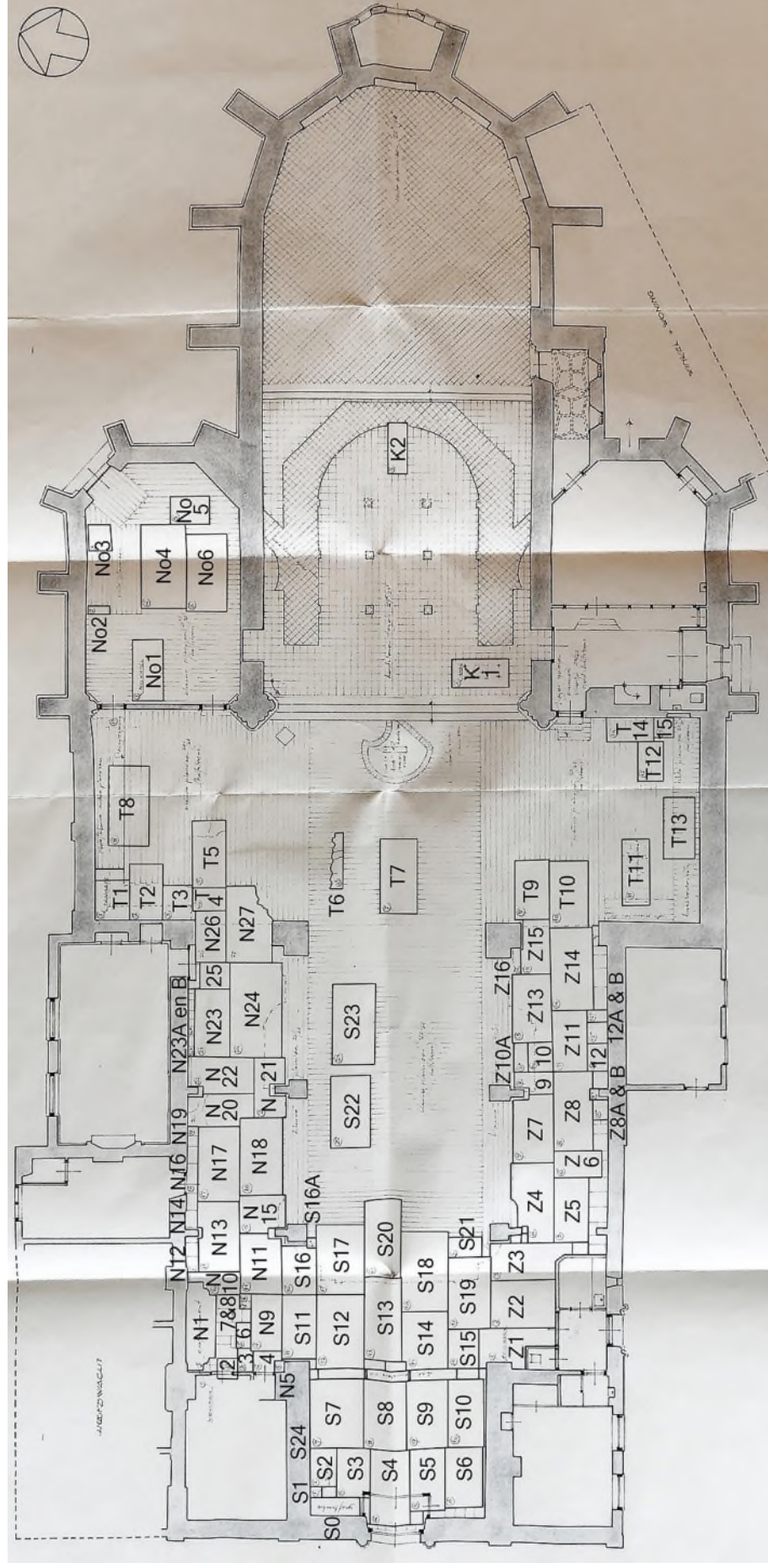
Wel weer een hoge waarde hebben volledige vensters van de keuken en de kapittelkamer, daterend van respectievelijk 1681-1683 en 1755, inclusief de (deels geblazen) beglazing en de (gekopieerde) buitenluiken.

Een indifferente bouwhistorische waarde is, behalve aan de diverse beschreven ruimtelijke relaties, doorgangen en onderdelen van de beglazing, toegekend aan alle elementen die zijn toegevoegd tijdens de restauraties van omstreeks 1950 en 1977-1981, maar niet waren gebaseerd op resultaten van onderzoek, en die op zichzelf, als artefacten, weinig tot geen waarde vertegenwoordigen en bovendien alleen een functionele relatie onderhouden met het gebouw, ongeacht hun soms pseudohistorische verschijningsvorm.

Van west naar oost gaat het hier om: de tochtput bij de hoofdingang; de afscheidingen tussen de vestibule en het schip; de kelder met trap onder het zuidelijke kantoor; de inrichting van de toiletgroep; de afscheidingen tussen de galerij enerzijds en de kantoren op de verdieping anderzijds, alsmede de afscheiding tussen het noordelijke kantoor en de noordelijke zijbeuk; de voetstukken onder de beide 'altaarstenen' (de stenen hebben een hoge waarde); het orgelbalkon met de bijbehorende doorgangen door de noordelijke koormuur; de (boeken)galerij met balgenhuis en trap in de zuiderkapel; de afscheiding (in materiële zin) tussen het westelijke en hoger gelegen oostelijke deel van de zuiderkapel en tussen deze kapel en de sacristiegang; het in 1977-1981 van de hoofdingang naar de zuiderkapel verplaatste en daarbij gewijzigde tochtportaal van omstreeks 1950.

11. Janskerk vanuit het noordoosten, met zicht op blootgelegde grafkelders de zuidelijke transeptarm, de zuidelijke zijbeuk en het schip, tijdens de restauratie van 1977-1781, 1977 (RCE Beeldbank).

12. Janskerk, plattegrond met de opmeting van de locatie van de grafzerken, grafzaken en altaarstenen, aangetroffen in 1977, Van Hoogevest Architecten, 1977; noorden is boven (HUA 817, inv.nr. 144; bewerkt door *De Fabryck*).

De zerken zijn bij de opmeting voorzien van een aanduiding die bestaat uit een letter die verwijst naar het bouwdeel, gevolgd door een nummer:

K = koor

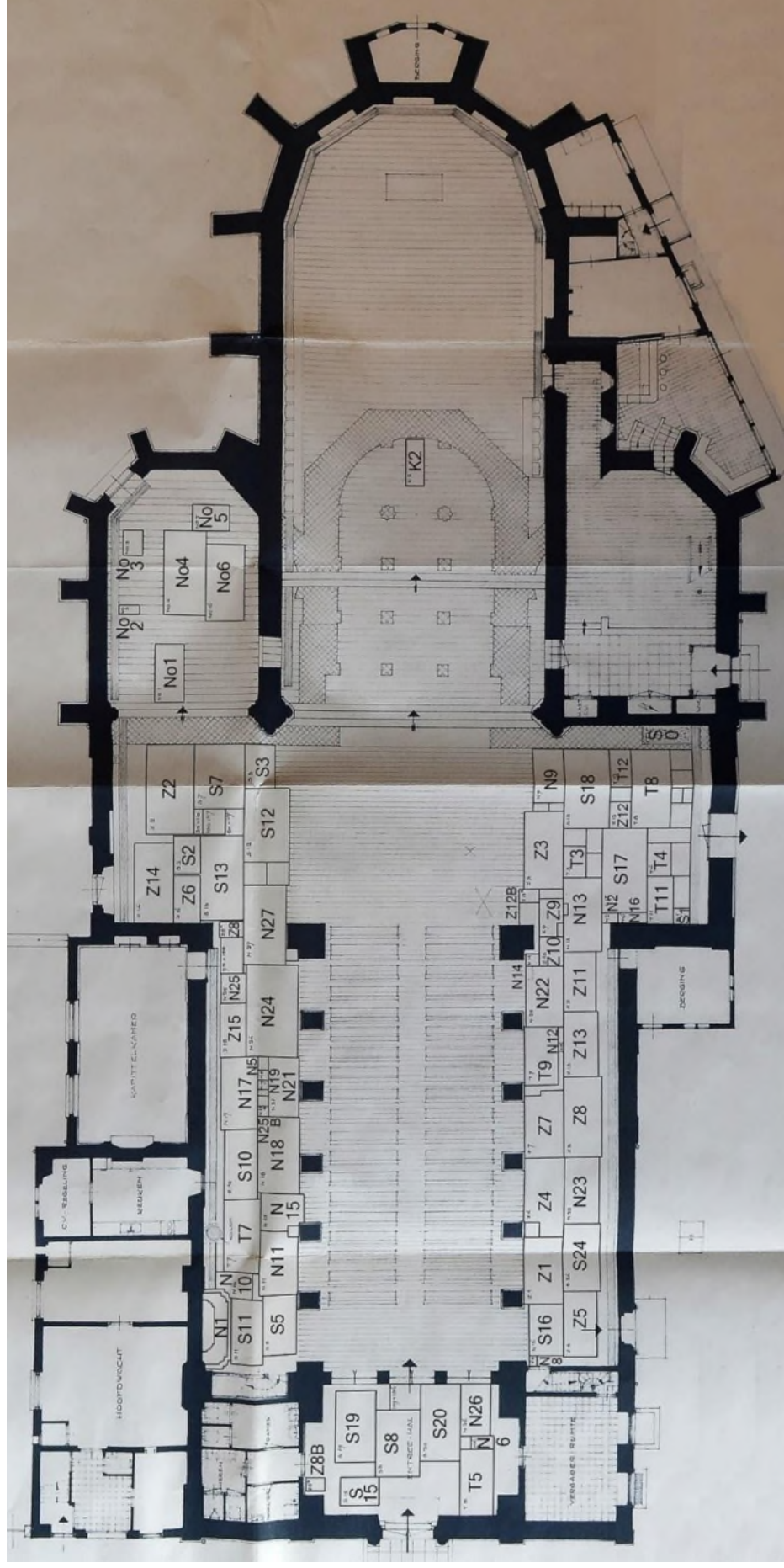
N = noordbeuk

No = noorderkapel

S = schip

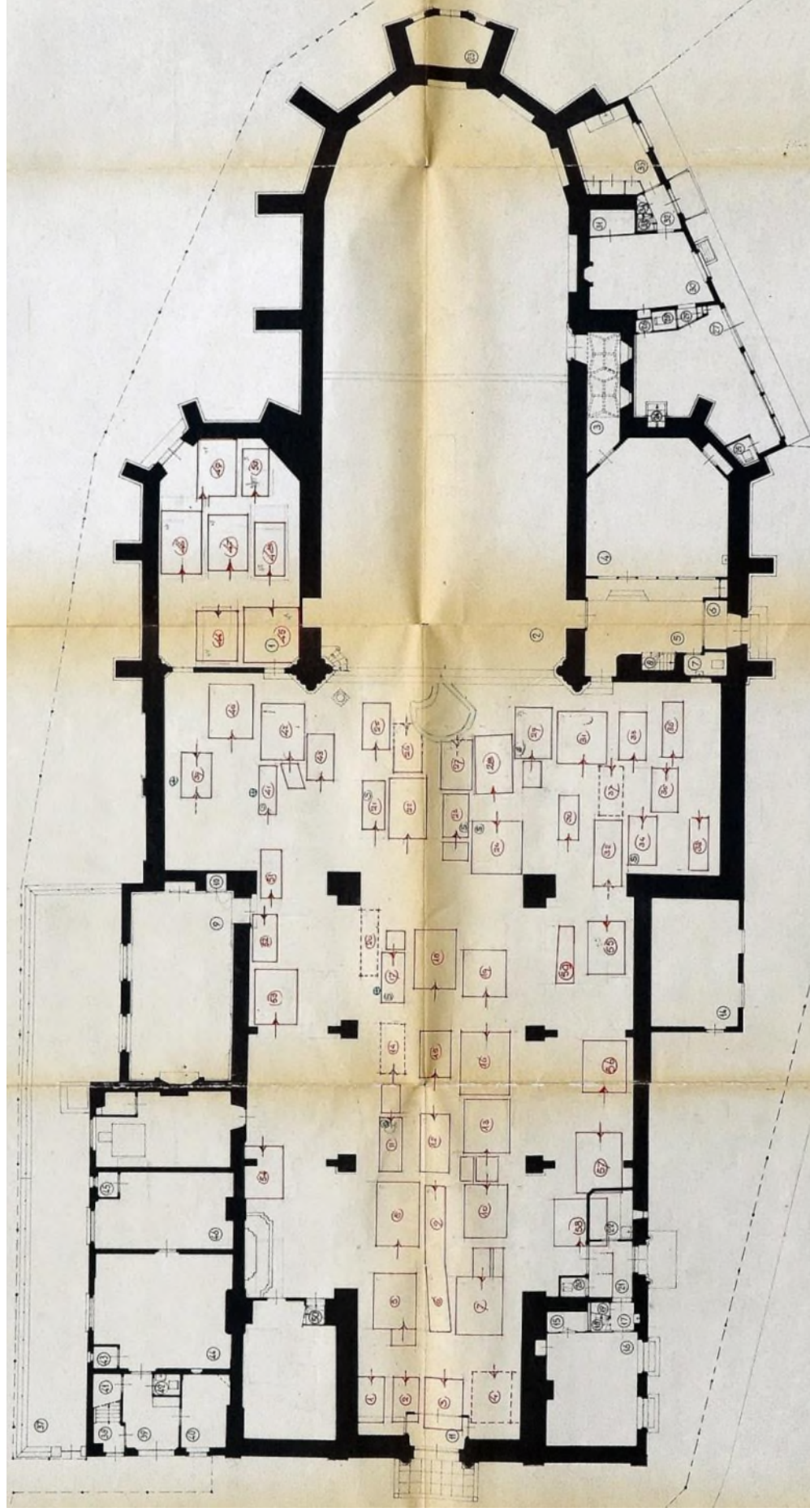
T = transept

Z = zuidbeuk

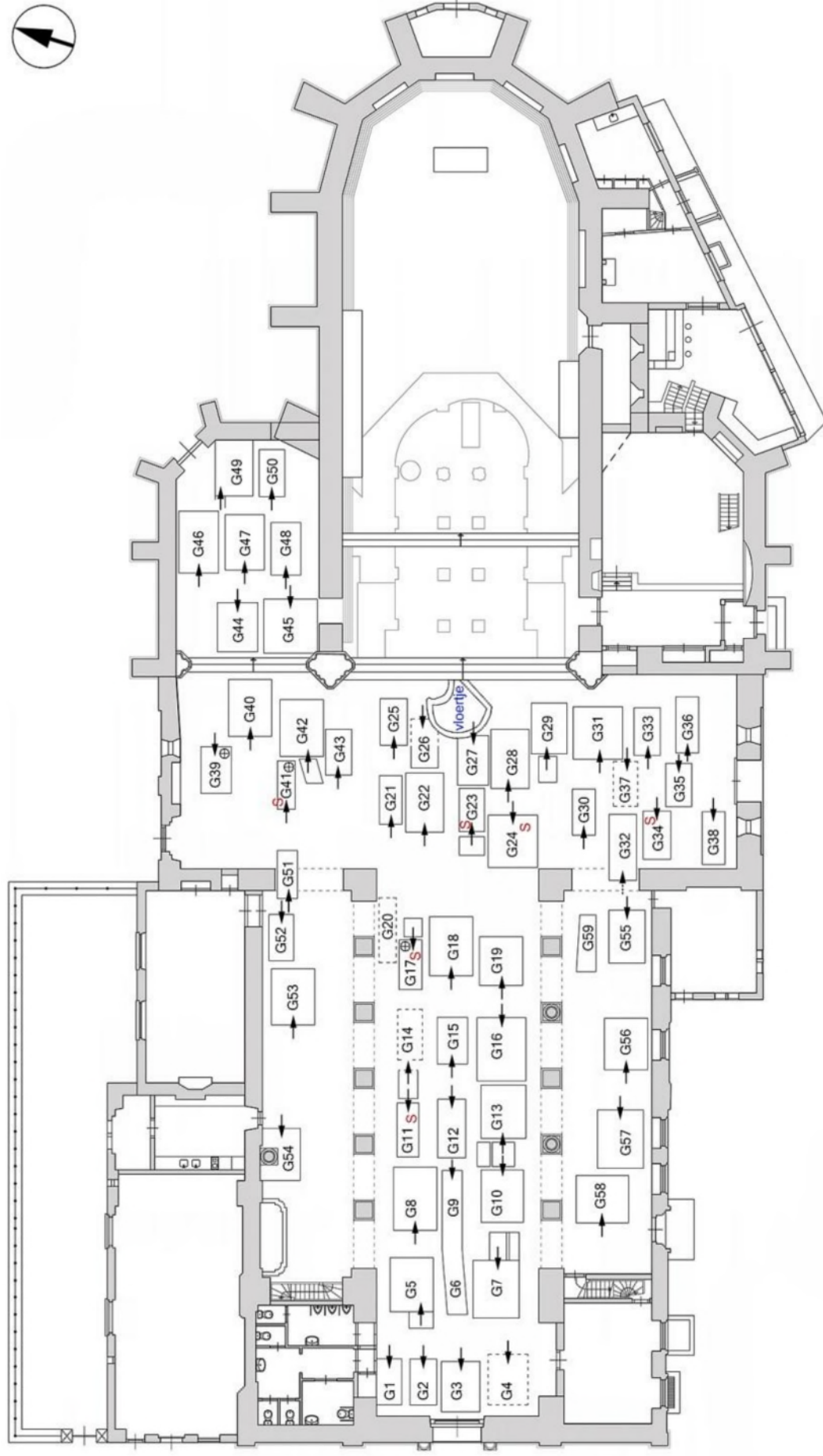

13. Janskerk, plattegrond met de revisie van de locatie van de grafzerken, grafombes en altaarstenen, Van Hoogevest Architecten, 1981; noorden is boven (HUA 817, inv.nr. 144; bewerkt door *De Fabryck*).

De zerkennummering is gehandhaafd om inzicht te geven in de herverdeling. Zie voor de locatiewaardstelling van de zerken.

14. Janskerk, plattegrond (ten behoeve van de plaatsing van de bouwkeet in 1976), met daarin aangegeven de aangetroffen grafkelders, voorzien van nummers, Van Hoogevest Architecten, 1977; noorden is boven (RCE Collectie Restauratiedagboeken, map "Tekeningen en documentatie Fotocopieën Bloys en Treslong enz.).

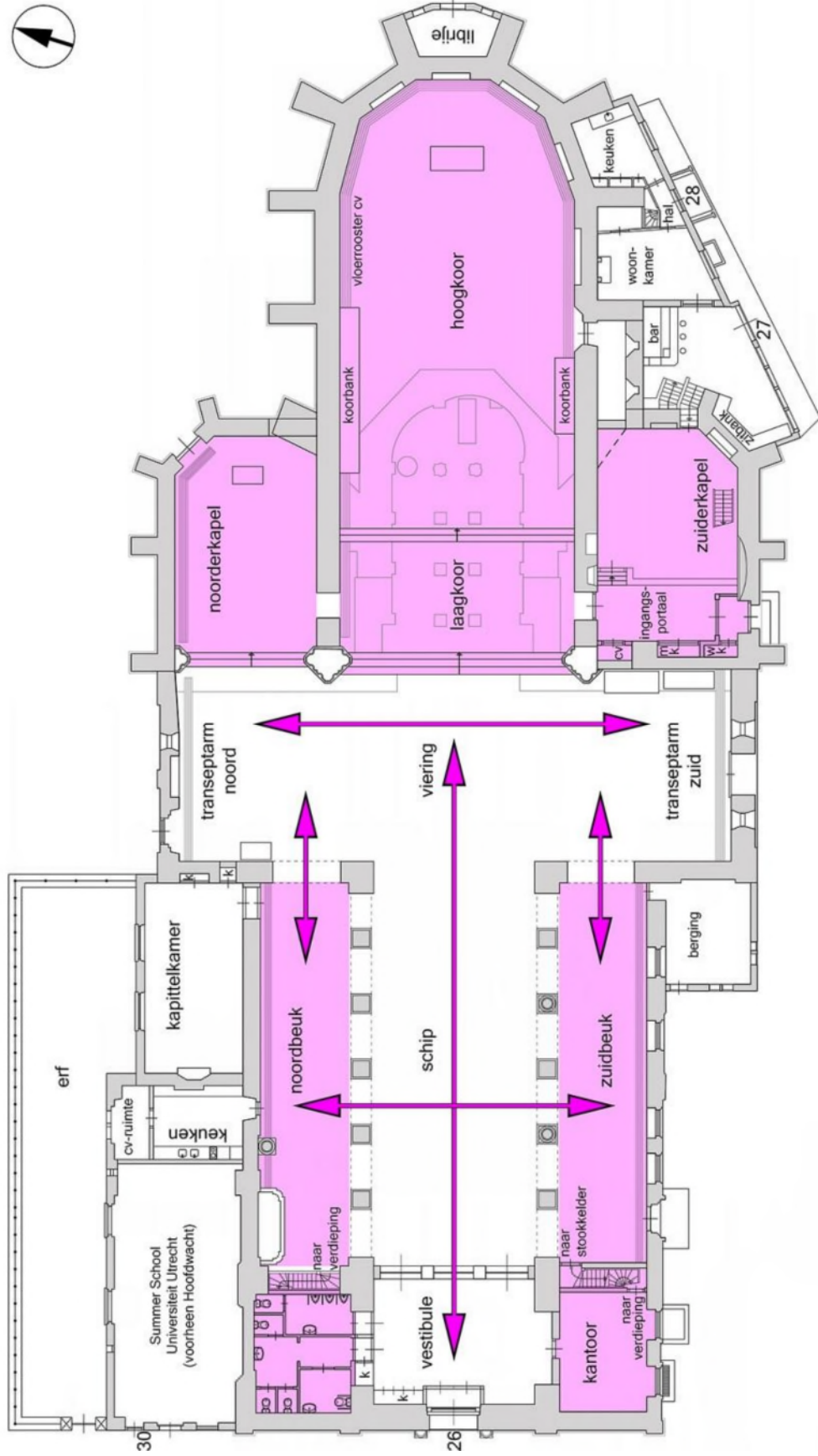

15. Janskerk, plattegrond voorzien van de situering van de grafkelders zoals aangetroffen in 1977 (afb. 14), 2024; noorden is boven (*De Fabryck*, met dank aan Van Hoogevest Architecten).

De nummering uit 1977 is aangehouden en alleen voorzien van de letter 'G' (grafkelder); de pijlen geven de ingang van de kelder aan; de kelders met de letter 'S' verkeerden in 1977 in slechte staat; in kelder G17, G39 en G41 zijn geschilderde wijdingskruisjes aanwezig.

KERNWAARDEN EN TRANSFORMATIERUIMTE

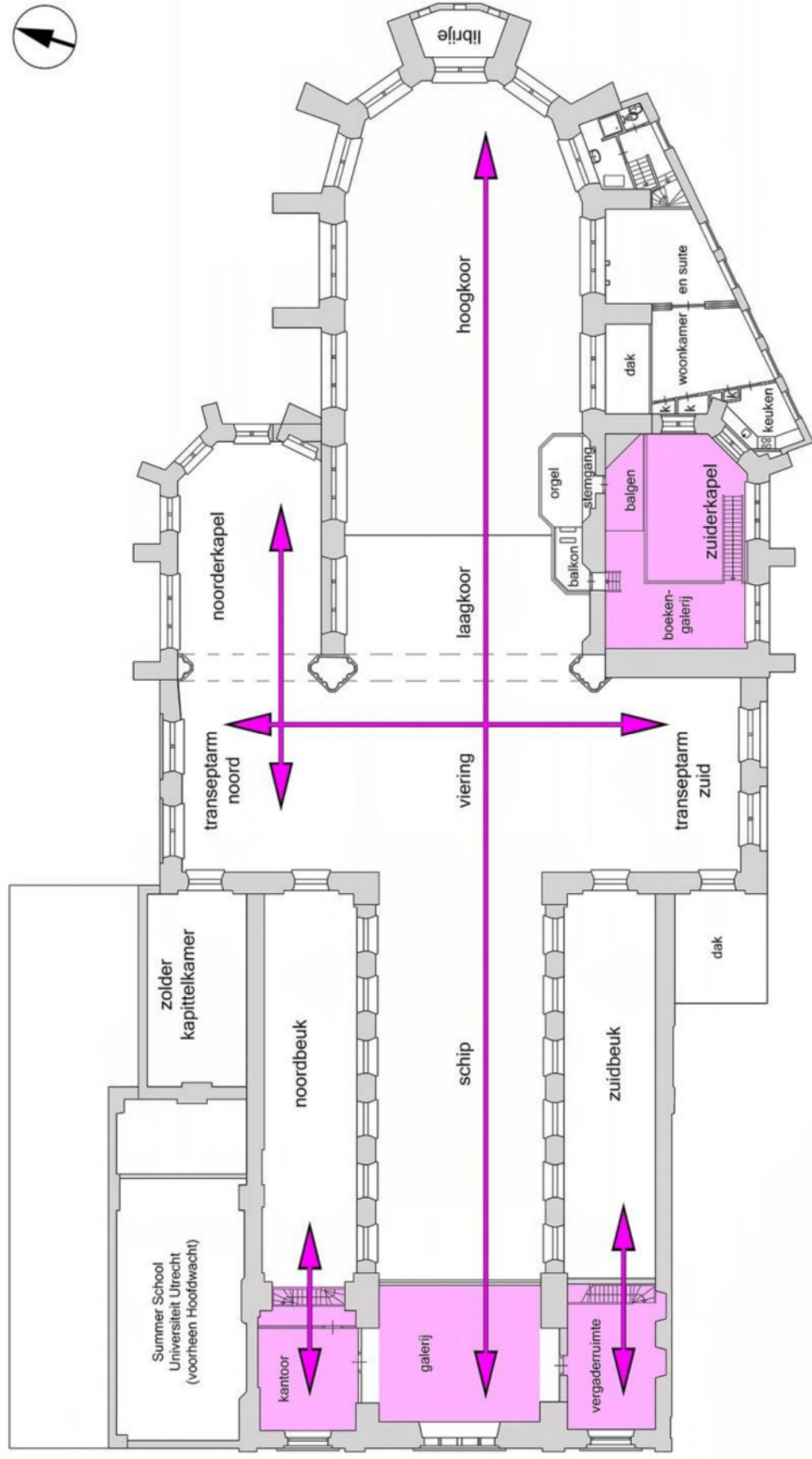
PLATTEGRONDEN TRANSFORMATIERUIMTE

Transformatieruimte begane grond, 2024; noorden is boven (*De Fabryck*, met dank aan Van Hoogevest Architecten).

Renvooi: = longitudinale en transversale assen

= transformatieruimte

Transformatieruimte verdieping, 2024; noorden is boven (De Fabryck, met dank aan Van Hoogevest Architecten).

Renvoii: = longitudinale en transversale assen

= transformatieruimte

KERNWAARDEN EN TRANSFORMATIERUIMTE

De 'visie religieus erfgoed' van de gemeente Utrecht - vastgesteld door de gemeenteraad op 21 september 2017 - vraagt om een definiëring van de kernwaarden en de transformatieruimte.

Kernwaarden

De kernwaarden zijn een verbijzondering en verdieping van de cultuurhistorische waardestelling, waarbij de monumentwaarden niet worden gedefinieerd in relatie tot het betreffende onderzoeksobject maar in relatie tot de beschermde kerken in de stad Utrecht. Met andere woorden, wat zijn de meest bijzondere waarden van de Janskerk gerelateerd aan de totale 'collectie beschermde Utrechtse kerken'.

- De essentie van het gebouw schuilt in het stenen casco, dat deels (schip, zijbeuken en transept) zo'n duizend jaar en deels (koorpartij en Kapittelkamer) zo'n vijfhonderd jaar afleesbare religieuze (bouw- en architectuur)geschiedenis in zich draagt.
- De Sint-Jan is in zijn plattegrond en grotendeels ook nog in zijn opstand een typisch Romaanse kerk, die is verrijkt met een gotische koorpartij, (pseudo)gotische vensters in de kopgevels van de transeptarmen en een in de achttiende eeuw aangepaste, maar in wezen gotische kapittelkamer. Hierbij mag niet onvermeld blijven dat in de vloer van het gotische koor tevens de plattegrond van de Romaanse crypte nadrukkelijk herkenbaar is gemaakt.
- Binnen de door dit casco begrensde ruimte bestaat een sterke (visuele) relatie tussen het schip, de viering en de transeptarmen, die

heeft bestaan sinds de bouwtijd. Van de allergrootste betekenis hierbinnen is, religieus-architectonisch, de as door het schip en de viering richting het koor, die in feite al begint in de (huidige) vestibule. Deze longitudinale as wordt doorsneden door een gradueel minder prominente transversale as, die grotendeels een ceremonieel-liturgische functie zal hebben gehad: hij strekt zich uit tussen de doorgangen in de koppen van de transeptarmen, waarvan de noordelijke toegang bood tot de oostelijke arm van de pandhof, waarmee hij de coherentie van viering en transeptarmen onderstreept.

- De (visuele) relatie tussen het schip en de zijbeuken heeft, hoe authentiek ook, een lagere intensiteit dan die tussen schip en transept, vanwege de relatief gesloten arcaden. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat deze zo'n vijf eeuwen lang een meer open karakter hebben gehad, doordat wederzijds drie van de vijf pijlers waren weggenomen.
- Een vergelijkbare (visuele) relatie heeft tot in de achttiende eeuw bestaan tussen de zijbeuken en de respectievelijke torenrompen, een relatie die tegenwoordig alleen op de eerste verdieping van de torenrompen nog te ervaren is, door het doorlopende gewelf van de zijbeuken en, aan de noordkant, de beglaasde pui.
- Eveneens polyvalent is de relatie tussen enerzijds het schip en transept en anderzijds de koorpartij. De zuiderkapel is van meet af aan vrijwel afgesloten geweest van de aangrenzende transeptarm,

het eigenlijke koor en de noorderkapel waren onderin voorzien van een meer dan manshoge afscheiding die bij de noorderkapel bovendien gedeeltelijk transparant was. Aldus bestond er een visuele relatie tussen enerzijds schip en transept en anderzijds de bovenzone en de (beschilderde) gewelven van het koor en de noorderkapel. Dat in de zuiderkapel gewelven achterwege zijn gebleven lijkt in dit verband veelbetekend.

- De vestibule met bijbehorende galerij heeft als product van de restauratie van 1977-1981 in materiële zin een indifferente waarde, maar conceptueel een positieve waarde, vanwege de referentie aan de Romaanse situatie waarin vrijwel zeker een galerij aanwezig is geweest.

Transformatieruimte

Nadat de kernwaarden zijn gedefinieerd, kan de transformatieruimte worden bepaald, dat wil zeggen de zones en delen van het gebouw waar eventuele veranderingen tot het minste verlies aan monumentwaarden leiden. De conclusie in dit opzicht is dat er mogelijkheden zijn voor aanpassingen die de kernwaarden respecteren en zelfs op punten versterken.

- Voor ingrepen, meer specifiek (partiële) afscheiding, leent zich op historische gronden in de eerste plaats de koorpartij. Het koor zelf en de noorderkapel kunnen in hun geheel worden afgescheiden, op voorwaarde dat de visuele relatie tussen het schip en transept enerzijds en de bovenzone en gewelven van het koor en de kapel anderzijds intact blijft. Bij een eventuele afscheiding geniet ook in de

onderzone transparantie de voorkeur, zodat de plattegrond van de Romaanse crypte ook vanuit de viering zichtbaar blijft.

Geen rekening hoeft te worden gehouden met de huidige locatie van de overgang van het laag- naar het hoogkoor, aangezien deze een indifferente waarde heeft.

Binnen de zuiderkapel is eveneens afscheiding mogelijk, bij voorkeur gerelateerd aan het historische niveauverschil in de vloer.

Compartmentering is eveneens mogelijk in verticale richting, waarbij de vensters, voor zover nog niet gesloten, dienen te worden vrijgehouden.

- Voor (partiële) afscheiding lenen zich eventueel ook de zijbeuken, zij het op voorwaarde dat de (visuele) relatie met het schip intact blijft en de pijlers worden vrijgehouden.

Om de gebrekkige lichttoetreding te verbeteren, kan worden gedacht aan het herstel van de oorspronkelijke (visuele) relatie tussen de beuken en de torenrompen, met name de verdieping hiervan. De beglaasde pui aan de noordkant van kantoor-zuid heeft een indifferente waarde, de wand aan de oostkant eveneens, terwijl het beschilderde schotwerk (hoge waarde) hier tegen een indifferente locatiewaarde heeft en dus kan worden verplaatst.

Daarnaast heeft de donkere kleur van de (positief gewaardeerde) beglazing, in 1877-1981 gekozen om het licht te dempen, een indifferente waarde. Ook de kleur van de beglazing van de gereconstrueerde gotische vensters in de zuidelijke zijbeuk kan worden aangepast, terwijl de door een kunstenaars ontworpen,

donkere beglazing in de Romaanse ramen kan worden vervangen en elders in het gebouw kan worden hergebruikt.

Ter verbetering van de natuurlijke verlichting in deze beuk kan bovendien nog worden gedacht aan wijziging of zelfs sloop van het ‘stovenhok’ (berging), een op oude afbeeldingen gebaseerde aanbouw uit de jaren 1977-1981 die een indifferente waarde vertegenwoordigt.

- In het verlengde hiervan kan nog worden opgemerkt dat ook de ruimten op de begane grond van de torenrompen kunnen worden heringericht en (op de Romaanse wijze) heropend, niet alleen naar de zijbeuken maar ook naar de vestibule. Het verdient de voorkeur deze laatste als concept te handhaven.
 - Wellicht ten overvloede moet er bij dit alles op worden gewezen dat bij eventuele ingrepen nadrukkelijk rekening moet worden gehouden met de onroerende objecten en elementen (grafzerken, schilderijen, epitafen, reliëfs e.d.) die overwegend onverbrekelijk met de kerk verbonden zijn en zich bovendien deels nog op hun oorspronkelijke locatie bevinden.
- Wanneer dit laatste niet het geval is, en er dus sprake is van een indifferente locatiewaarde, kunnen onroerende objecten wel binnen de kerk worden verplaatst, evenals natuurlijk roerende objecten met een hoge waarde.

